سُورَةُ الْمُؤْمِنُوْنَ ٢٣ مَكِّيَّةٌ ٧٤ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ١١٨ رُكُوْعَاتُهَا ٦

سورة مؤمنون مڪي آهي ۽ هن ۾ الله نهايت مهربان باجهاري جي نالي سان شروع. ف ۽ هن سورة ۾ ارڙهن آيتون ۽ ڇهه رڪوع آهن

الجزء ١٨

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١﴾ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ خٰشِعُوْنَ ﴿٢﴾

بيشڪ مُراد کي پهتا ايمان وارا. جيڪي پنهنجي نماز ۾ عاجزي ۽ زاري ڪن ٿا ف٢.

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ﴿٣﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ

۽ اهي جيڪي ڪنهن بيهودي ڳالهه جي طرف واجهائيندا نه آهن ف٣ ۽ اهي جيڪي زڪواة ادا ڪندڙ آهن

فٰعِلُوْنَ ﴿٤﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ

ف٤. ۽ اهي جيڪي پنهنجي شرمگاهن جي حفاظت ڪندا آهن. مگر پنهنجين زالن

اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ

يا شرعي ٻانهين تي جيڪي انهن جي هٿ ملڪيت آهن (انهن سان) انهن تي ڪا ملامت نه آهي ف٥ پوءِ جيڪو

ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ﴿٧﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ

انهن ٻن کان سواءِ ڪجهه ٻيو گهري ته اهي حد کان لنگهندڙ آهن ف٦ ۽ اهي جيڪي پنهنجي امانتن ۽ پنهنجي

رٰعُوْنَ ﴿٨﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ

وقف لازم

عهد جي رعايت ڪندڙ آهن. ف٧ ۽ جيڪي پنهنجن نمازن جي حفاظت ڪندا آهن ف٨ اهي ئي ماڻهو

الْوٰرِثُوْنَ ﴿١٠﴾ الَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ ۗ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١١﴾ وَ

وارث آهن. جيڪي فردوس جا وارث ٿيندا سي ان ۾ سدائين رهندا.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ طِيْنٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنٰهُ نُطْفَةً

۽ بيشڪ اسان انسان کي چونڊيل مٽيءَ مان پيدا ڪيو. ف٩ پوءِ ان کي ف١٠

فِيْ قَرَارٍ مَّكِيْنٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ

پاڻي جو قطرو ڪيو هڪ مضبوط جاءِ ۾ ف١١ پوءِ اسان پاڻي جي ان قطري کي رت جو ڳڀ بڻايو پوءِ رت جي ڳڀ کي

مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظٰمًا فَكَسَوْنَا الْعِظٰمَ لَحْمًا ۗ ثُمَّ

گوشت جي ٻوٽي پوءِ گوشت جي ٻوٽي کي هڏيون پوءِ انهن هڏين تي گوشت ڍڪايو

اَنْشَاْنٰهُ خَلْقًا اٰخَرَ ؕ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ

پوءِ ان کي ٻيءَ صورت ۾ پيدا ڪيو ف١٢ پوءِ وڏي برڪت وارو آهي الله سڀ کان بهتر بڻائيندڙ. پوءِ ان کان بعد

ف١

سورة مؤمنون مڪي آهي.

هن ۾ ڇهه رڪوع آهن.

هڪ سو ارڙهن آيتون،

هڪ هزار ارڙهن سو چاليهه ڪلما ۽ چار هزار اٺ سو ٻه حرف آهن.

ف٢

انهن جي دلين ۾ خدا جو خوف ٿئي ٿو ۽ انهن جا عضوا ساڪن ٿين ٿا. ڪن مفسرن فرمايو ته، نماز ۾ خشوع هي آهي ته ان ۾ دل لڳل هجي ۽ دُنيا کان توجهه هٽيل هجي ۽ نظر نماز جي جاءِ کان باهر نه وڃي ۽ اک سان ڪنهن طرف نه ڏسي ۽ ڪو بيهودو ڪم نه ڪري ۽ ڪپڙو ڪلهن تي نه لٽڪائي، هن طرح جو ان جا ٻئي پاسا لٽڪندا هجن ۽ پاڻ ۾ مليل نه هجن ۽ آڱريون جانڪاءُ نه ڪڍي ۽ اهڙي قسم جي حرڪتن کان پري رهي.

ڪن چيو ته آسمان جي طرف نظر نه کڻڻ ئي نماز ۾ خشوع آهي.

ف٣

هر راند ۽ باطل کان پاسو ڪن ٿا.

ف٤

يعني ان جا پابند آهن ۽ هميشگي ڪن ٿا.

ف٥

پنهنجين گهروارين ۽ ٻانهين سان جائز طريقي سان قربت ڪرڻ ۾.

ف٦

جو حلال کان حرام جي طرف تجاوز ڪن ٿا. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته هٿ سان شهوت جو پورو ڪرڻ حرام آهي بسعيد بن جبير رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته الله تعالیٰ هڪ امت کي عذاب ڪيو، جيڪي پنهنجين شرمگاهن سان کيڏندا هئا.

ف٧

توڙي اهي امانتون الله تعالیٰ جون هجن يا خلق جون ۽ اهڙي طرح واعدو خدا سان هجي يا مخلوق سان. سڀني جو پورو ڪرڻ لازم آهي.

ف٨

۽ انهن کي سندن وقتن ۾ سندن شرائط ۽ آداب سان ادا ڪن ٿا ۽ فرض، واجب، سنتن ۽ نفلن سڀني جي نگهباني ڪن ٿا.

ف٩ مفسرن فرمايو ته انسان مان هتي حضرت آدم مُراد آهي. ف١٠ يعني ان جي نسل کي. ف١١ يعني رحم ۾. ف١٢ يعني ان ۾ روح وڌو سين ان ۾ جان کي جاندار ڪيوسين، ڳالهائڻ، ٻڌڻ ۽ ڏسڻ جي طاقت عنايت ڪئي سين.

بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُوْنَ ﴿۱۵﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُوْنَ ﴿۱۶﴾ وَلَقَدْ
پوءِ توهان ضرور ف۱۳ مرڻ وارا آهيو. پوءِ توهان سمورا قيامت ف۱۴ جي ڏينهن اٿاريا ويندؤ ۽ بيشڪ اسان توهان

خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غٰفِلِيْنَ ﴿۱۷﴾ وَ
جي مٿان ست رستا بڻايا ف۱۵ ۽ اسان خلق کان بي خبر نه آهيون. ف۱۶

اَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنّٰهُ فِى الْاَرْضِ ۖ وَاِنَّا عَلٰى
۽ اسان آسمان مان پاڻي لاٿو ف۱۷ هڪ اندازي تي ف۱۸ پوءِ ان کي زمين ۾ رهايوسين بيشڪ اسان

ذَهَابٍ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ ﴿۱۸﴾ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهٖ جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ
ان جي نيڻ تي قادر آهيون. ف۱۹ پوءِ اسان ان مان توهان جي واسطي باغ پيدا ڪيا کجين

وقف لازم
وَّاَعْنَابٍ ۘ لَكُمْ فِيْهَا فَوَاكِهُ كَثِيْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَشَجَرَةً
۽ انگورن جا توهان جي واسطي انهن ۾ گهڻيئي ميوا آهن ف۲۰ ۽ انهن منجهان کائو ٿا ف۲۱. ۽ اهو وڻ پيدا

تَخْرُجُ مِنْ طُوْرِ سَيْنَآءَ تَنْۢبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْاٰكِلِيْنَ ﴿۲۰﴾
ڪيو جيڪو طور سينا مان نڪري ٿو ف۲۲ ڄمائي ٿو تيل ۽ ڪاڌي ڀاڄي جي واسطي ٻوڙ

وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۭ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِيْ بُطُوْنِهَا وَلَكُمْ
ف۲۳ بيشڪ توهان جي واسطي چوپاين ۾ سمجهڻ جي جاءِ آهي اسان توهان کي پيارينداسون ان منجها جيڪو انهن جي پيٽ ۾ آهي

فِيْهَا مَنَافِعُ كَثِيْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۲۱﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ
ف۲۴ ۽ توهان جي واسطي انهن ۾ گهڻيئي فائدا آهن ف۲۵ ۽ انهن مان توهان جي خوراڪ آهي ف۲۶ ۽ انهن تي ف۲۷ ۽ ٻيڙيءَ تي ف۲۸

ع ۱ ۲۲ ۱
تُحْمَلُوْنَ ﴿۲۲﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا
سوار ڪيا وڃو ٿا. ۽ بيشڪ اسان نوح کي سندس قوم جي طرف موڪليو پوءِ ان چيو اي منهنجي قوم الله جي عبادت ڪريو

اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا
ان کان سواءِ توهان جو ڪو به معبود نه آهي ڇا پوءِ توهان کي خوف نه آهي ف۲۹ پوءِ ان جي قوم جي جن سردارن ڪفر ڪيو

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۙ يُرِيْدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ
چيائون ف۳۰ هي ته نه آهي مگر توهان جهڙو ماڻهو. چاهي ٿو جو توهان جي مٿان وڏو ٿئي

عَلَيْكُمْ ۭ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً ۚ مَّا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَآئِنَا
ف۳۱ ۽ الله گهري ها ف۳۲ ته ملائڪ لاهي ها اسان ته اهو پنهنجن اڳين ابن ڏاڏن کان

ف۱۳ پنهنجين عمرين پوري ٿيڻ تي.

ف۱۴ حساب ۽ جزا جي لاءِ.

ف۱۵ انهن مان مُراد ست آسمان آهن جيڪي ملائڪن جي چڙهڻ ۽ لهڻ جا رستا آهن.

ف۱۶ سڀني جي عملن، قولن ۽ خيالن کي ڄاڻيون ٿا، ڪا به شيءِ اسان کان لڪل نه آهي.

ف۱۷ يعني مينهن وسايو سي.

ف۱۸ جيترو اسان جي علم ۽ حڪمت ۾ خلق جي ضرورتن جي لاءِ گهرجي.

ف۱۹ جيئن پنهنجي قدرت سان نازل فرمايو سي، تيئن ان تي قادر به آهيون جو ان کي زائل ڪري ڇڏيون. پوءِ ٻانهن کي گهرجي ته ان نعمت جي شڪرگذاري سان حفاظت ڪن.

ف۲۰ قسم قسم جا.

ف۲۱ سردي ۽ گرمي وغيره جي موسمن ۾ ۽ عيش ڪريون ٿا.

ف۲۲ هن وڻ مان مراد زيتون آهي.

ف۲۳ هيءُ ان ۾ عجيب صفت آهي ته اهو تيل به آهي جو هن مان تيل وارا نفعا ۽ فائدا حاصل ڪيا وڃن ٿا. ٻاريو به وڃي ٿو، دوا جي طريقي تي به ڪم ۾ آندو وڃي ٿو ۽ شوربي جو ڪم به ڏئي ٿو جو اڪيلي ان سان ماني کائي سگهجي ٿي. ف۲۴ يعني کير خوشگوار طبيعت جي موافق، جيڪو لطيف غذا آهي ٿو. ف۲۵ جو انهن جي وارن، کلن ۽ اُن مان ڪم وٺون ٿا. ف۲۶ جو انهن کي ذبح ڪري کائون ٿا. ف۲۷ خشڪي ۾. ف۲۸ دريائن ۾. ف۲۹ ان جي عذاب جو جو ان کان سواءِ ٻين کي پوڄيو ٿا. ف۳۰ پنهنجي قوم جي ماڻهن کي ته. ف۳۱ ۽ توهان کي پنهنجو تابع بڻائي.

ف۳۲ ته رسول ڪي موڪلي ۽ مخلوق پرستي جي ممانعت فرمائي.

الْاَوَّلِيْنَ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌۢ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوْا بِهٖ حَتّٰى

نہ ٻُڌو وٌ٣٣ اهو نہ آهي مگر هڪ چريو مڙس، ڪنهن زماني تائين ان جو انتظار ڪندا رهو

حِيْنٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ﴿٢٦﴾ فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ

وٌ٣٤ نوح عرض ڪيو اي منهنجا رب منهنجي مدد فرماءِ وٌ٣٥ ان تي جو انهن مون کي ڪوڙو چيو. پوءِ اسان ان کي وحي موڪليو

اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ فَاسْلُكْ

ٻيڙي ناهه جا اسان جي نظر جي آڏو ٿيان وٌ٣٦ ۽ اسان جي حڪم سان پوءِ جڏهن اسان جو حڪم اچي وٌ٣٧ ۽ تنور ابرڻ لڳي وٌ٣٨

فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ

پوءِ ان ۾ ويهار وٌ٣٩ هر جوڙي مان ٻه وٌ٤٠ ۽ پنهنجا گهر وارا وٌ٤١ مگر انهن منجهان اهو

الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۚ وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٢٧﴾

جنهن تي ڳالهه اڳرائي ڪري چڪي وٌ٤٢ ۽ انهن ظالمن جي معاملي ۾ مون سان نہ ڳالهائجان ۽ وٌ٤٣ اهي ضرور

فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ

ٻوڙيا ويندا. پوءِ جڏهن چڱي طرح سان ويهي رهين ٻيڙي تي تون ۽ تنهنجا ساٿي تہ پوءِ چئو

الَّذِيْ نَجّٰىنَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَنْزِلْنِيْ

سڀ ڪا تعريف الله جي واسطي جنهن اسان کي انهن ظالمن کان ڇوٽڪارو ڏنو. ۽ عرض ڪر وٌ٤٤ اي منهنجا رب

مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

مون کي برڪت واري جاءِ تي لاهہ ۽ تون سڀ کان بهتر لاهيندڙ آهين. ۽ بيشڪ ان ۾ وٌ٤٥ ضرور نشانيون آهن وٌ٤٦

وَّاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِيْنَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿٣١﴾

۽ بيشڪ ضرور اسان پرکڻ وارا هئاسون. وٌ٤٧ ۽ انهن کان پوءِ وٌ٤٨ اسان ٻيون قومون پيدا ڪيون وٌ٤٩

فَاَرْسَلْنَا فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ

پوءِ اسان انهن ۾ هڪڙو رسول انهن منجهان موڪليو وٌ٥٠ تہ الله جي بندگي ڪريو ان کان سواءِ توهان جو ڪو ٻيو خدا نہ آهي

غَيْرُهٗ ۭ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ

ڇا پوءِ توهان ڊڄو نہ ٿا. وٌ٥١ ۽ چيو ان قوم جي سردارن جن ڪفر ڪيو ۽

كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنٰهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ مَا هٰذَآ اِلَّا

آخرت جي حاضري وٌ٥٢ کي ڪوڙو سمجهائون ۽ اسان انهن کي دنيا جي زندگي ۾ آرام ڏنو وٌ٥٣ جو هي تہ نہ آهي مگر

ع ١٠ / ٢

وٌ٣٣ تہ بشر بہ رسول ٿيندو آهي. هيءُ انهن جي ڪمال بيوقوفي هئي تہ بشر جو رسول هجڻ تسليم نہ ڪيائون ۽ پٿرن کي خدا مڃيائون ۽ انهن حضرت نوح عليه السلام جي متعلق هي بہ چيو.

وٌ٣٤ تہ جيئن ان جو جنون ختم ٿئي. ايئن ٿيو تہ خير ورنہ ان کي قتل ڪري ڇڏيو. جڏهن حضرت نوح عليه السلام انهن ماڻهن جي ايمان آڻڻ کان مايوس ٿيو ۽ انهن جي هدايت لهڻ جي اميد نہ رهي تہ پوءِ حضرت.

وٌ٣٥ ۽ هن قوم کي هلاڪ ڪر.

وٌ٣٦ يعني اسان جي مدد ۽ حفاظت ۾.

وٌ٣٧ انهن جي هلاڪت جو ۽ عذاب جا نشان ظاهر ٿين.

وٌ٣٨ ۽ ان مان پاڻي نڪري. پوءِ اها نشاني آهي عذاب جي شروع ٿيڻ جي.

وٌ٣٩ يعني ٻيڙي ۾ حيوانن جي.

وٌ٤٠ نر ۽ مادي.

وٌ٤١ يعني پنهنجي مؤمن بيبي ۽ ايماندار اولاد يا سمورا مؤمن.

وٌ٤٢ ۽ ڪلامِ ازلي ۾ انهن جو عذاب ۽ هلاڪ ٿيڻ مقرر ٿي چڪو. اهو سندس پٽ ڪنعان هو ۽ هڪ عورت جوا هي بيءُ ڪا نرهئا. پلڻ پنهنجن ٽن فرزندن سام، حام ۽ يافث ۽ انهن جي گهر وارين کي ۽ ٻين مؤمنن کي سوار ڪيائين. ڪل ماڻهو جيڪي ٻيڙي ۾ هئا، تن جو تعداد اٺهتر هو ۽ اڌ مرد ۽ اڌ عورتون.

وٌ٤٣ ۽ انهن جي لاءِ ڇوٽڪارو طلب نہ ڪر، دعا نہ فرماءِ.

وٌ٤٤ ٻيڙي مان لهڻ وقت يا ان ۾ سوار ٿيڻ وقت.

وٌ٤٥ يعني حضرت نوح عليه السلام جي واقعي ۾ ۽ ان ۾ جيڪو حق جي دشمنن سان ڪيو ويو.

وٌ٤٦ ۽ عبرتون، نصيحتون ۽ قدرتِ الاهي جا دليل آهن.

وٌ٤٧ ان قوم جي حضرت نوح عليه السلام کي ان ۾ موڪلي ڪري ۽ ان کي وعظ ۽ نصيحت تي مقرر فرمائي، تہ جيئن ظاهر ٿي وڃي تہ عذاب جي نازل ٿيڻ کان اڳ ڪير نصيحت قبول ڪري ٿو ۽ تصديق ۽ اطاعت ڪري ٿو ۽ ڪير تڪذيب ۽ مخالفت ڪري ٿو ۽ ان تي ڄميو رهي ٿو. وٌ٤٨ يعني نوح جي قوم جي عذاب ۽ هلاڪت کان. وٌ٤٩ يعني عاد، هود جي قوم. وٌ٥٠ يعني هود عليه السلام ۽ ان جي معرفت ان قوم کي حڪم ڏنائين.

وٌ٥١ ان جي عذاب جو تہ شرڪ ڇڏيو ۽ ايمان آڻيو. وٌ٥٢ ۽ ان جي ثواب ۽ عذاب وغيره. وٌ٥٣ يعني ڪي ڪافر، جن کي الله تعالیٰ زندگي جي ڪشادگي ۽ دنيا جي نعمت عطا فرمائي هئي، پنهنجي محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن جي نسبت پنهنجي قوم جي ماڻهن کي چوڻ لڳا.

بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

توهان جهڙو انسان جيڪي توهان کائو ٿا انهيءَ منجهان کائي ٿو ۽ جيڪي توهان پيئو ٿا انهيءَ منجهان پيئي ٿو ف٥٤ ۽

وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخٰسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ

جيڪڏهن توهان ڪنهن پاڻ جهڙي ماڻهو جي فرمانبرداري ڪئي تڏهن ته توهان ضرور گهاٽي ۾ پوندؤ ڇا توهان کي هي واعدو ڏئي ٿو

إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَّعِظٰمًا أَنَّكُمْ مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ

ته جڏهن توهان مري ويندؤ ۽ مٽي ۽ هڏا ٿي ويندؤ ان کان پوءِ ورري ڪڍيا ويندؤ ف٥٥ ڪيترو پري آهي جنهن جو

لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا

توهان کي واعدو ڏنو وڃي ٿو ف٥٦ اهو نه آهي مگر اسان جي دنيا جي زندگي ف٥٧ جو اسان مرون ٿا جيئون ٿا ف٥٨ ۽

نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَّ

۽ اسان کي اٿڻو نه آهي ف٥٩. اهو ته نه آهي مگر هڪ مرد جنهن الله تي ڪوڙ گهڙيو ف٦٠

مَا نَحْنُ لَهٗ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا

۽ اسان ان کي مڃڻ وارا نه آهيون ف٦١ عرض ڪيائين اي منهنجا رب منهنجي مدد ڪر ان تي جو مون کي ڪوڙو چيائون.

قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنٰهُمْ

الله فرمايو ٿوري دير کان پوءِ صبح ڪندا پڇتائيندي ف٦٢ پوءِ انهن کي اچي پڪڙيو سچي چيخ پوءِ اسان انهن کي

غُثَآءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا

ڪري ڇڏيو گاهه لتاڙيل ف٦٣ پوءِ پري هجن ف٦٤ ظالم ماڻهو. پوءِ انهن کان بعد اسان ٻيون قومون

اٰخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ

پيدا ڪيون ف٦٥. ڪابه امت پنهنجي وقت کان نه ته اڳ ۾ وڃي نه پٺتي رهي ٿي ف٦٦. پوءِ

أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ۖ كُلَّمَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا

اسان پنهنجا رسول موڪليا هڪ ٻئي پٺيان، جڏهن ڪنهن امت وٽ سندس رسول آيو ته انهن ان کي ڪوڙو چيو ف٦٧

بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَّجَعَلْنٰهُمْ أَحَادِيثَ ۚ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

پوءِ اسان اڳين پاڇين کي ملائي ڇڏيو ف٦٨ ۽ انهن کي آکاڻيون بڻائي ڇڏيوسون ف٦٩ پوءِ پري هجن اهي ماڻهو جيڪي ايمان

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسٰى وَأَخَاهُ هٰرُونَ ۙ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾

نه ٿا آڻين. پوءِ اسان موسىٰ ۽ ان جي ڀاءُ هارون کي پنهنجي آيتن ۽ روشن سند ف٧٠ سان موڪليو.

ف٥٤ يعني جيڪڏهن هي نبي هجي ها ته ملائڪن وانگر کائڻ پيئڻ کان پاڪ هجي ها. انهن باطن جي انڌن نبوت جي ڪمالات کي نه ڏٺو ۽ کائڻ پيئڻ جا اوصاف ڏسي ڪري نبي کي پاڻ وانگر بشر چوڻ لڳا. اهو بنياد انهن جي گمراهي جو ٿيو. اهڙي طرح انهيءَ مان انهن هي نتيجو ڪڍيو جو پاڻ ۾ چوڻ لڳا.

ف٥٥ قبرن مان زنده.

ف٥٦ يعني انهن مرڻ کان پوءِ زنده ٿيڻ کي تمام دور جاتو ۽ سمجهيو ته ايئن ڪڏهن ٿيڻ وارو ئي نه آهي ۽ انهيءَ باطل خيال جي بنا تي چوڻ لڳا.

ف٥٧ هن مان انهن جو مطلب هي هو ته ان دنيوي زندگي کان سواءِ ٻي ڪا زندگي نه آهي. صرف ايترو ئي آهي.

ف٥٨ جو اسان ۾ ڪو مري ٿو ۽ ڪو پيدا ٿئي ٿو.

ف٥٩ مرڻ کان پوءِ ۽ انهن پنهنجي رسول عليه الصلوٰة والسلام جن جي نسبت هي چيو.

ف٦٠ جو پنهنجو پاڻ کي ان جو نبي ٻڌايائين ۽ مرڻ کان پوءِ زنده ڪرڻ جي خبر ڏنائين.

ف٦١ حضرت پيغمبر عليه الصلوٰة والسلام جڏهن انهن جي ايمان کان مايوس ٿيو ۽ ان ڏٺو ته قوم انتهائي سرڪشي تي آهي، تڏهن انهن جي حق ۾ بددعا گهرايائين ۽ بارگاهِ الاهي ۾

ف٦٢ پنهنجي ڪفر ۽ تڪذيب تي، جڏهن عذاب الاهي کي ڏسندا.

ف٦٣ يعني اهي عذاب ۽ هلاڪت ۾ گرفتار ڪيا ويا.

ف٦٤ يعني اهي هلاڪ ٿي سُڪل گاهه وانگر ٿي ويا.

ف٦٥ يعني خدا جي رحمت کان پري ٿين، نبين سڳورن جي تڪذيب ڪرڻ وارا.

ف٦٦ مثلاً قومِ صالح، قومِ لوط ۽ قومِ شعيب وغيره.

ف٦٧ جنهن جي لاءِ هلاڪت جو جيڪو وقت مقرر آهي، اها ان کان انهيءَ وقت هلاڪ ٿيندي. ان ۾ ڪجهه به اڳوات ۽ دير نه ٿي سگهي. ف٦٨ ۽ ان جي هدايت کي نه مڃيو ۽ ان تي ايمان نه آندو. ف٦٩ ۽ پوين کي اڳين وانگر هلاڪ ڪري ڇڏيوسي. ف٧٠ جو پويان انساني وانگر انهن جو حال بيان ڪن ۽ انهن جي عذاب ۽ هلاڪت جو بيان عبرت جو سبب ٿئي. ف٧١ مثلاً عصا (لٺ) ۽ يدِ بيضا (اڇو هٿ) وغيره معجزن.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ىٕهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا عَالِيْنَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوْٓا
فرعون ۽ ان جي درٻارين جي طرف پوءِ انهن وڏائي ڪئي ۽ اهي ماڻهو ڏاڍائي ۾ هئا. ٤٣ پوءِ چيائون
اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عٰبِدُوْنَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوْهُمَا
ڇا اسان ايمان آڻيون پاڻ جهڙن ٻن ماڻهن تي ٤٤ ۽ انهن جي قوم اسان جي بندگي ڪري رهي آهي ٤٥ پوءِ انهن ٻنهي کي ڪوڙو چيائون
فَكَانُوْا مِنَ الْمُهْلَكِيْنَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ
پوءِ اهي ٿي پيا هلاڪ ڪيلن مان ٤٦ ۽ بيشڪ اسان موسىٰ کي ڪتاب عطا فرمايو ٤٧ جو من انهن کي
يَهْتَدُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً وَّاٰوَيْنٰهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ
٤٨ هدايت ٿئي. ۽ اسان مريم ۽ ان جي پٽ کي ٤٩ نشاني ڪيو ۽ انهن کي جاءِ ڏني سين هڪ بلند زمين تي ٨٠
ذَاتِ قَرَارٍ وَّمَعِيْنٍ ﴿٥٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعْمَلُوْا
جا ٿي رهائش جي جاءِ ۽ ٨١ نظر جي سامهون وهندڙ پاڻي آهي اي پيغمبرو پاڪيزه شيون کائو ٨٢
صَالِحًا ۭ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿٥١﴾ وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً
۽ چڱا ڪم ڪريو مان توهان جي عملن کي ڄاڻان ٿو. ٨٣ بيشڪ هي توهان جو
وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوْٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۭ
دين هڪڙو ئي دين آهي ٨٤ ۽ مان توهان جو رب آهيان پوءِ مون کان ڊڄو. پوءِ انهن جي امتن پنهنجو ڪم پاڻ ۾
كُلُّ حِزْبٍۢ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِيْ غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى
ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو ٨٥ هر ٽولو ان تي خوش آهي جيڪي ان وٽ آهي ٨٦ پوءِ تون انهن کي ڇڏي ڏي انهن جي نشي ۾ ٨٧ هڪڙي
حِيْنٍ ﴿٥٤﴾ اَيَحْسَبُوْنَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَّالٍ وَّبَنِيْنَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ
وقت تائين ٨٨ ڇا اهي خيال ڪري رهيا آهن ته جيڪا اسان انهن جي مدد ڪري رهيا آهيون مال ۽ پٽن سان ٨٩ هي جلد جلد
لَهُمْ فِي الْخَيْرٰتِ ۭ بَلْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ هُمْ مِّنْ
انهن کي ڀلايون ڏيون ٿا ٩٠ بلڪ انهن کي خبر نه آهي ٩١ بيشڪ اهي جيڪي پنهنجي رب جي خوف کان
خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٨﴾
ڊڄندڙ آهن ٩٢ ۽ اهي جيڪي پنهنجي رب جي آيتن تي ايمان رکن ٿا. ٩٣
وَالَّذِيْنَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ اٰتَوْا وَّ
۽ اهي پنهنجي رب سان ڪنهن کي شريڪ نه ٿا ڪن. ۽ اهي جيڪي ڏين ٿا جو ڪجهه ڏنو وڃين ٩٤ ۽

ع ١٨ ‏ ٣

٤٢ ۽ پنهنجي تڪبر جي ڪري ايمان نه آنداءون.
٤٣ بني اسرائيل تي پنهنجي ظلم ۽ ڏاڍ ڪان جڏهن حضرت موسىٰ ۽ هارون عليهما السلام انهن کي اسلام جي دعوت ڏني.
٤٤ يعني حضرت موسىٰ ۽ حضرت هارون تي.
٤٥ يعني بني اسرائيل اسان جا تابع آهن. پوءِ اهو ڪيئن پسند ٿئي جو انهيءَ قوم جي ٻن ماڻهن تي ايمان آڻي سندن نرمانبردار ٿي وڃون.
٤٦ ۽ ٻوڙيا ويا.
٤٧ يعني توريت شريف فرعون ۽ ان جي قوم جي هلاڪت کان پوءِ.
٤٨ يعني حضرت موسىٰ عليه السلام جي قوم بني اسرائيل کي.
٤٩ يعني حضرت عيسىٰ عليه السلام کي پيءُ کان سواءِ پيدا فرمائي پنهنجي قدرت جي.
٨٠ ان مان مراد يا بيت المقدس آهي يا دمشق يا فلسطين، ڪيترائي قول آهن.
٨١ يعني هموار ڪشادي زمين. ميون واري جنهن ۾ رهڻ وارا آرام سان زندگي گذارن ٿا.
٨٢ هتي پيغمبرن مان مراد يا سمورا رسول آهن ۽ هر هڪ رسول کي پنهنجي زماني ۾ اهاند ا فرمائي وئي، يا رسول مان مراد خاص حضور پرنور محبوب سيد الكونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن آهن يا حضرت عيسىٰ عليه السلام. ڪيترائي قول آهن.
٨٣ انهن جي جزا عطا فرمائيندس.
٨٤ يعني اسلام.
٨٥ ۽ ٽولا ٽولا ٿي ويا يهودي، نصارىٰ ۽ مجوسي وغيره.
٨٦ ۽ پنهنجي پاڻ کي حق تي ڄاڻي ٿو ۽ ٻين کي باطل تي سمجهي ٿو. اهڙي طرح انهن جي وچ ۾ ديني اختلافات آهن. هاڻي محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن کي خطاب ٿئي ٿو. ٨٧ يعني انهن جي ڪفر ۽ گمراهي ۽ انهن جي جهالت ۽ غفلت ۾. ٨٨ يعني انهن جي موت جي وقت تائين. ٨٩ دنيا ۾. ٩٠ ۽ اسان جون اهي نعمتون انهن جي عملن جي جزا آهن يا اسان جي راضي ٿيڻ جا دليل آهن. اهڙو خيال ڪرڻ غلط آهي. وا تعراهو نه آهي. ٩١ جو اسان انهن کي ڍر ڏيئي رهيا آهيون. ٩٢ انهن کي اُن جي عذاب جو خوف آهي. حضرت حسن بصري رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو ته مؤمن نيڪي ڪري ٿو ۽ خدا کان ڊڄي ٿو ۽ ڪافر برائي ڪري ٿو ۽ بي خوف رهي ٿو. ٩٣ ۽ ان جي ڪتابن کي مڃن ٿا. ٩٤ زڪواة ۽ صدقا يا هيءَ معنىٰ آهي چڱا ڪم بجا آڻن ٿا.

قُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ
انهن جون دليون ڊڄي رهيون آهن هن طرح جو انهن کي پنهنجي رب جي طرف موٽڻو آهي و٩٥ اهي ماڻهو چڱاين ۾ جلدي ڪن ٿا
فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
۽ اهي ئي سڀ کان پهريائين انهن کي پهچن ٿا و٩٦ اسان ڪنهن به ساهه تي وزن نه رکندا آهيون مگر ان جي طاقت آهر
وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ
۽ اسان وٽ هڪڙو ڪتاب آهي جيڪو حق ڳالهائي ٿو و٩٧ ۽ انهن تي ظلم نه ٿيندو و٩٨ بلڪ انهن جون دليون
فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾
ان کان و٩٩ غفلت ۾ آهن ۽ سندن ڪم انهن کان جدا آهن و١٠٠ جيڪي اهي ڪري
حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا
رهيا آهن. ايستائين جو جڏهن اسان انهن جي اميرن کي عذاب ۾ پڪڙيو و١٠١ ته هن اهي دانهون ڪرڻ لڳا و١٠٢
تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ
اڄ فرياد نه ڪريو اسان جي طرفان توهان جي مدد نه ٿيندي. بيشڪ منهنجون آيتون و١٠٣ توهان تي پڙهيون
عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا
وينديون هيون پوءِ توهان پنهنجين ڪڙين ڀر پوئين پيرين موٽندا هيو و١٠٤ حرم جي خدمت تي وڏائي ڪريو ٿا و١٠٥ رات جو اتي
تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ
بيهوديون ڪهاڻيون بڪو ٿا و١٠٦ حق کي ڇڏي و١٠٧. ڇا انهن ڳالهه کي نه سمجهيو و١٠٨ يا انهن وٽ اهو آيو جيڪو انهن جي ابن ڏاڏن
الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ
وٽ نه آيو هو و١٠٩ يا انهن پنهنجي رسول کي نه سڃاتو و١١٠ پوءِ اهي ان کي اوپرو سمجهي رهيا آهن. و١١١ يا
يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾
چون ٿا ان کي سوداء آهي و١١٢ بلڪ اهو ته انهن وٽ حق وٺي آيو و١١٣ ۽ انهن مان گهڻن کي حق برو
وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ
لڳي ٿو و١١٤. ۽ جيڪڏهن حق و١١٥ انهن جي خواهش جي پيروي ڪري ها و١١٦ ته ضرور تباهه ٿي وڃن ها آسمان ۽ زمين
فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾
۽ جيڪي انهن ۾ آهن و١١٧ بلڪ اسان انهن وٽ اها شيءِ آندي و١١٨ جنهن ۾ انهن جي ناموري هئي پوءِ اهي پنهنجي

و٩٥ ترمذي جي حديث ۾ آهي ته حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالیٰ عنها، حضور محبوب سيدِ عالم صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن کان معلوم ڪيو ته ڇا هن آيت ۾ انهن ماڻهن جو بيان آهي، جيڪي شراب پيئن ٿا ۽ چوري ڪن ٿا؟ فرمايائون اي صديق جي اکين جا تارا ايئن نه آهي. هي انهن ماڻهن جو بيان آهي، جيڪي روزا رکن ٿا، صدقا ڏين ٿا ۽ ڊڄندا رهن ٿا ته ڪٿي اهي عمل نامقبول نه ٿي وڃن. و٩٦ يعني نيڪين کي. معنيٰ هي آهي ته اهي نيڪين ۾ ٻين امتن تي اڳرائي ڪن ٿا. و٩٧ ان ۾ هر شخص جو عمل لکيل آهي ۽ اهو لوحِ محفوظ آهي. و٩٨ نه ڪنهن جي نيڪي گهٽائي ويندي، نه برائي وڌائي ويندي. ان کان پوءِ ڪافرن جو ذڪر فرمايو وڃي ٿو. و٩٩ يعني قرآن شريف کان. و١٠٠ جيڪي ايمانوارن جا ذڪر ڪيا ويا. و١٠١ ۽ اهي روز بروز تلوار جي هيٺان ڪيا ويا ۽ هڪ قول هي آهي ته ان عذاب مان مراد فاقن ۽ بک جي اها مصيبت آهي جيڪا حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن جي دعا سان انهن تي مسلط ڪئي وئي هئي ۽ ان ڏڪر سان انهن جي حالت ايستائين پهچي وئي هئي جو اهي ڪتا ۽ مئل جانور به کائي ٿي ويا. و١٠٢ هاڻي انهن جو جواب هي آهي ته. و١٠٣ يعني قرآن پاڪ جون آيتون. و١٠٤ ۽ انهن آيتن کي نه مڃيندا هيو ۽ انهن تي ايمان نه آڻيندا هيو. و١٠٥ ۽ هي چوندي ته اسان حرم وارا آهيون ۽ بيت الله جا پاڙيسري آهيون، اسان تي ڪو غالب نه ٿيندو، اسان کي ڪنهن جو خوف نه آهي. و١٠٦ ڪعبه معظمه جي چوڌاري گڏ ٿي ڪري ۽ انهن ڪهاڻين ۾ گهڻو ڪري قرآن پاڪ تي طعنو ۽ ان کي جادو ۽ شعر چوڻ ۽ محبوب سيد عالم عليه الصلوٰة والسلام جن جي شان ۾ اجايون ڳالهيون چوڻ هوندو هو. و١٠٧ يعني محبوب پيغمبر ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن کي ۽ مؤمنن ايمان آڻڻ کي ۽ قرآن ڪريم کي. و١٠٨ يعني قرآن ڪريم ۾ غور نه ڪيائون ۽ ان جي اعجاز تي نظر نه وڌائون، جنهن سان انهن کي معلوم ٿئي ها ته اهو ڪلام حق آهي، ان جي تصديق لازم آهي ۽ جيڪو ڪجهه ان ۾ ارشاد فرمايو ويو آهي، اهو سڀ حق ۽ واجب التسليم آهي ۽ محبوب سيد الڪونين صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن جي صدق ۽ حقانيت تي ان ۾ چٽيون دلالتون موجود آهن. و١٠٩ يعني رسول جو تشريف فرمائڻ اهڙي نرالي ڳالهه نه آهي، جيڪا اڳين زماني ۾ ٿي نه هجي ۽ اهي هي چئي سگهن ته اسان کي خبر ئي نه هئي ته خدا جي طرف کان رسول ايندا به آهن، ڪڏهن پهريائين ڪو رسول آيو هجي ها ۽ اسان ان جو ذڪر ٻڌو هجي ها ته پوءِ اسان ڇو هن رسول الله صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن کي نه مڃيون ها. ان عذر ڪرڻ جو موقعو به نه آهي؛ ڇو ته اڳين امتن ۾ رسول اچي چڪا آهن ۽ خدا جا ڪتاب نازل ٿي چڪا آهن. و١١٠ ۽ محبوب ڪريم جن جي عمر شريف جي ساري احوال کي نه ڏٺائون ۽ سندن عالي نسب ۽ صدق ۽ امانت ۽ زياده عقل، سهڻو اخلاق ۽ ڪمال بردباري، وفا، ڪرم مروت وغيره پاڪ اخلاق ۽ سهڻين صفتن ۽ ڪنهن کان سکڻ کان سواءِ سندن علم ۾ ڪامل ۽ ساري جهان کان اعلم ۽ فائق ٿيڻ کي نه ڄاتائون. ڇا ايئن آهي؟ و١١١ حقيقت ۾ اها ڳالهه ته نه آهي، بلڪ اهي محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن کي ۽ سندن وصفن ۽ ڪمالات کي خوب ڄاڻن ٿا ۽ سندن برگزيده صفتون شهره آفاق آهن. و١١٢ اهو به سراسر غلط ۽ باطل آهي؛ ڇو ته اهي ڄاڻن ٿا ته پاڻ سڀني کان وڌيڪ عقلمند ۽ دانا آهن ۽ ڪامل العقل شخص انهن جي ڏسڻ ۾ نه آيو. و١١٣ يعني قرآن ڪريم، جيڪو توحيد الاهي ۽ احڪام دين تي مشتمل آهي. و١١٤ ڇو ته ان ۾ انهن جي نفساني خواهشن جي مخالفت آهي. ان ڪري اهي محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن ۽ سندن صفتن ۽ ڪمالات کي ڄاڻڻ جي باوجود حق جي مخالفت ڪن ٿا. اڪثر جي قيد مان ثابت ٿئي ٿو ته اهو حال انهن ۾ گهڻن ماڻهن جو آهي. اهڙي طرح ڪي انهن ۾ اهڙا به هئا جيڪي حق تي ڄاڻيندا هئا ۽ حق انهن کي برو به نه لڳندو هو، پر انهن پنهنجي قوم جي موافقت يا انهن جي طعني ۽ ملامت جي خوف کان ايمان نه آندو، جيئن ابوطالب. و١١٥ يعني قرآن شريف. و١١٦ هن طرح ته ان ۾ اهي مضمون ذڪر ٿيل هجن، جن جي ڪافر خواهش ڪن ٿا. جيئن ڪيترن خدا هجڻ ۽ خدا جي اولاد هجڻ وغيره ڪفريات. و١١٧ ۽ ساري جهان جو نظام تباهه ٿي وڃي ها. و١١٨ يعني قرآن پاڪ.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَّهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٧٢﴾ وَ

عزت کان، ۽ منهن ڦيريندڙ آهن ڇا تون انهن کان ڪا مزدوري گهرين ٿو وف١١٩ ته پوءِ تنهنجي رب جو اجر سڀ کان چڱو ۽ اهو ئي سڀني کان بهتر رزق ڏيندڙ آهي وف١٢٠ ۽

اِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ

بيشڪ تون انهن کي سڌي واٽ جي طرف سڏين ٿو وف١٢١ ۽ بيشڪ جيڪي آخرت تي ايمان نٿا رکن

بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوْنَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ

ضرور سڌي واٽ کان وف١٢٢ پاسو ڪندڙ آهن. ۽ جيڪڏهن اسان انهن تي رحم ڪريون ۽ انهن کي پهتل مصيبت وف١٢٣

مِّنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوْا فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنٰهُمْ

ٽاري ڇڏيون ته ضرور هٺ ڌرمي ڪندا پنهنجي سرڪشي ۾ ڀٽڪندي وف١٢٤ ۽ بيشڪ اسان انهن کي عذاب ۾

بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوْا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٧٦﴾ حَتّٰٓى اِذَا

پڪڙيو وف١٢٥ پوءِ نه ته اهي پنهنجي رب جي حضور ۾ جهڪيا ۽ نه ئي عاجزي ۽ زاري ڪن ٿا وف١٢٦ ايستائين جو جڏهن

فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيْدٍ اِذَا هُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿٧٧﴾ ع

اسان انهن تي کوليو ڪنهن سخت عذاب جو دروازو وف١٢٧ ته هاڻي اهي ان ۾ نا اميد ٿيڻ ٿا.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۭ قَلِيْلًا مَّا

۽ اهو ئي آهي جنهن پيدا ڪيا توهان جي واسطي ڪن ۽ اکيون ۽ دل وف١٢٨ توهان تمام ٿورو

تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِيْ ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٧٩﴾

حق مڃيو ٿا وف١٢٩ ۽ اهو ئي آهي جنهن توهان کي زمين ۾ پکيڙيو ۽ انهي جي طرف توهان کي اٿڻ آهي وف١٣٠.

وَهُوَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۭ اَفَلَا

۽ اهو ئي جياري ۽ ماري ٿو ۽ انهي جي واسطي آهن رات ۽ ڏينهن جون تبديليون وف١٣١

تَعْقِلُوْنَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوْا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُوْنَ ﴿٨١﴾ قَالُوْٓا ءَاِذَا مِتْنَا

پوءِ ڇا توهان کي سمجهه نه آهي. وف١٣٢ بلڪ انهن اهو چيو جيڪو اڳين وف١٣٣ ٿي چيو. چون ٿا ڇا جڏهن

وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ

اسان مري وڃون مٽي ۽ هڏيون ٿي وڃون ڇا پوءِ اٿاريا ويندا سين. بيشڪ اهو واعدو اسان سان

وَاٰبَاۗؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٨٣﴾ قُلْ

اسان کان اڳ ۾ اسان جي ابن ڏاڏن سان به ڪيو ويو هو ئي ته نه آهي مگر ساڳيون اڳين داستان. وف١٣٤ تون فرماءِ

وف١١٩ انهن کي هدايت ڪرڻ ۽ سچي واٽ ٻڌائڻ تي. ائين ته نه آهي ۽ اهي ڇا آهن ۽ توهان کي ڇا ڏئي سگهن ٿا، جيڪڏهن توهان اجر گهرو ؟

وف١٢٠ ۽ ان جو فضل توهان تي وڏو ۽ جيڪي جيڪي نعمتون اُن توهان کي عطا فرمايون، اهي تمام گهڻيون ۽ اعليٰ ته پوءِ توهان کي انهن جي ڇا پرواهه. پوءِ جڏهن اهي توهان جي وصفن ۽ ڪمالات کان واقف به آهن، قرآن پاڪ جو اعجاز به انهن جي نظرن جي سامهون آهي ۽ توهان انهن کان هدايت ۽ ارشاد جو ڪو اجر ۽ عيوض به طلب نه ٿا فرمايو ته پوءِ انهن کي ايمان آڻڻ ۾ ڪهڙو عذر رهيو

وف١٢١ ته پوءِ انهن تي لازم آهي ته توهان جي دعوت قبول ڪن ۽ اسلام ۾ داخل ٿين.

وف١٢٢ يعني حق دين کان.

وف١٢٣ ست ساله ڏڪر جي.

وف١٢٤ يعني پنهنجي ڪفر، دشمني ۽ سرڪشي جي طرف موٽي ويندا ۽ اها خوشامد ۽ ڇا پلوسي هلي ويندي ۽ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن ۽ مؤمنن جي دشمني ۽ تڪبر، جيڪو انهن جو پهريون طريقو هو، اهو ئي اختيار ڪندا. شان نزول:- جڏهن قريش، محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي دعا سان ستن سالن جي ڏڪر ۾ مبتلا ٿيا ۽ حالت تمام خراب ٿي وئي ته ابو سفيان انهن جي طرفان حضرت محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيائين ته ڇا توهان پنهنجي خيال ۾ رحمة للعٰلمين بنائي نه موڪليا ويا ؟ محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو بيشڪ. ابو سفيان عرض ڪيو ته وڏن کي ته توهان بدر ۾ ختم ڪري ڇڏيو، باقي اولاد جيڪا رهي آهي، سا وري توهان جي بد دعا سان هن حالت کي پهتي آهي جو ڏڪر جي سخت مصيبت ۾ مبتلا ٿي فاقن کان تنگ اچي وئي، ماڻهو بک وگهي هڏا کائي ويا، مُئل جانور به کائي ويا. مان توهان کي الله تعالىٰ جو قسم ڏيان ٿو ۽ قرابت جو، ٻاجهه فرمائي الله تعالىٰ کان دعا گهرو ته اسان کان ان ڏڪر کي دور فرمائي. هيڻن جي هاءِ ٻاجهاري محبوب ڪريم جن دعا گهري ۽ انهن ان مصيبت کان ڇوٽڪارو پاتو ان واقعي جي متعلق هي آيتون نازل ٿيون.

وف١٢٥ ڏڪر يا قتل جي.

وف١٢٦ بلڪ پنهنجي بغاوت ۽ سرڪشي تي آهن.

وف١٢٧ ان عذاب مان يا ڏڪر مراد آهي جيئن شان نزول جي مذڪوره روايت جي اقتضا آهي يا بدر جي ڏينهن جو قتل - هي اُن قول جي بنا تي آهي ته ڏڪر جو واقعو بدر جي واقعي کان اڳي هجي ۽ ڪن مفسرن چيو ته ان سخت عذاب مان موت مراد آهي. ڪن چيو ته قيامت. وف١٢٨ ته جيئن ٻڌو ۽ ڏسو ۽ سمجهو ۽ ديني ۽ دنيوي فائدا حاصل ڪريو. وف١٢٩ جو توهان انهن نعمتن جو قدر نه ٿا ڄاڻو ۽ انهن مان فائدو نه ورتو ۽ ڪنن، اکين ۽ دلين سان آيات الاهيه جي ٻڌڻ، ڏسڻ، سمجهڻ ۽ معرفت الاهي حاصل ڪرڻ ۽ حقيقي منعم جو حق سڃاڻي شڪرگذار ٿيڻ جو فائدو نه ورتو. وف١٣٠ قيامت جي ڏينهن. وف١٣١ انهن مان هرهڪ جو ٻئي جي پويان اچڻ ۽ اوندهه ۽ روشني ۽ زيادتي گهٽتائي ۾ هرهڪ جو ٻئي کان مختلف ٿيڻ. اهي سڀ ان جي قدرت جا نشان آهن. وف١٣٢ جو انهن مان عبرت حاصل ڪريو ۽ انهن ۾ خدا پاڪ جي قدرت جو مشاهدو ڪري مرڻ کان پوءِ زنده ڪرڻ کي تسليم ڪريو ۽ ايمان آڻيو. وف١٣٣ يعني انهن کان پهريان ڪافر. وف١٣٤ جن جي ڪا به حقيقت نه آهي. ڪافرن جي ان مقولي جي رد فرمائڻ ۽ ان تي حجت قائم ڪرڻ جي لاءِ الله تبارڪ وتعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن کي ارشاد فرمايو.

لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُوْلُوْنَ
ڪنهن جي ملڪيت آهي زمين ۽ جو ڪجھ ان ۾ آهي جيڪڏهن توهان ڄاڻو ٿا. ف١٣٥. اجھو چوندا ته الله جي
لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ
ف١٣٦ تون فرماءِ پوءِ ڇو نه ٿا سوچيو. ف١٣٧ تون فرماءِ ڪير آهي مالڪ ستن آسمانن جو ۽
وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٨٧﴾
مالڪ وڏي عرش جو. عنقريب چوندا ته اهو الله جو ئي شان آهي تون فرماءِ پوءِ ڇو نه ٿا ڊڄو.
قُلْ مَنْۢ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَیْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ
ف١٣٨ تون فرماءِ ڪنهن جي هٿ ۾ هر شيءِ جو اختيار آهي ف١٣٩ ۽ اهو پناهه ڏئي ٿو ۽ ان جي خلاف ڪو به پناهه ڏيئي نٿو سگهي
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ ﴿٨٩﴾
جيڪڏهن توهان کي ڄاڻ هجي ف١٤٠ هاڻي چوندا ته اهو الله جو شان آهي تون فرماءِ پوءِ ڪهڙي جادو جي ٺڳيءَ ۾ پيا آهيو ف١٤١
بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَّلَدٍ
بلڪ اسان انهن وٽ حق آندو ف١٤٢ ۽ بيشڪ اهي ڪوڙا آهن ف١٤٣ الله ڪا به اولاد اختيار نه ڪئي آهي ف١٤٤
وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍۢ بِمَا خَلَقَ وَ
۽ نه ان سان ڪو ٻيو خدا ف١٤٥ ائين هجي ها ته هر خدا پنهنجي مخلوق وٺي وڃي ها ف١٤٦ ۽ ضرور هڪ ٻئي
لَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٩١﴾
ٻئي تي پنهنجي وڏائي گهري ها ف١٤٧ الله جي پاڪائي آهي انهن ڳالهين کان جيڪي اهي ٺاهين ٿا. ف١٤٨
عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَّبِّ اِمَّا
ڄاڻندڙ هر ڳجهه ۽ ظاهر جو پوءِ ان کي بلندي آهي انهن جي شرڪ کان. تون عرض ڪر ته اي منهنجا رب جيڪڏهن تون مون کي ڏيکارين
تُرِيَنِّیْ مَا يُوْعَدُوْنَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِیْ فِی الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٤﴾
ف١٤٩ جيڪي انهن کي واعدو ڏنو وڃي ٿو. ته پوءِ اي منهنجا رب مون کي انهن ظالمن سان گڏ نه ڪجان ۽ ف١٥٠
وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقٰدِرُوْنَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِیْ هِیَ
۽ بيشڪ اسان قادر آهيون ته توکي ڏيکاريون جيڪو انهن کي واعدو ڏيئي رهيا آهيون ف١٥١ بهترين چڱائي سان برائي کي
اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ؕ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُبِكَ
دفع ڪر ف١٥٢ اسان خوب ڄاڻون ٿا جيڪي ڳالهيون اهي ٺاهين ٿا ۽ تون ف١٥٣ عرض ڪر ته اي منهنجا رب تنهنجي پناهه ٿو گهران

ف١٣٥ ان جي خالق ۽ مالڪ کي ته پوءِ سڃاڻيو.

ف١٣٦ ڇو ته ان کان سواءِ ڪو جواب ئي نه آهي ۽ مشرڪ الله تعالیٰ جي خالقيت جا اقراري به آهن. اُهي جڏهن اهو جواب ڏين.

ف١٣٧ ته جنهن زمين کي ۽ ان جي ڪائنات کي شروعات ۾ پيدا ڪيو اهو ضرور مُئلن کي زنده ڪرڻ تي قادر آهي.

ف١٣٨ ان جي غير کي پوڄڻ ۽ شرڪ ڪرڻ ۽ ان جو مُئلن کي زنده ڪرڻ تي قادر هجڻ جي انڪار ڪرڻ کان.

ف١٣٩ ۽ هر شيءِ تي حقيقي قدرت ۽ اختيار ڪنهن جو آهي؟.

ف١٤٠ ته پوءِ جواب ڏيو.

ف١٤١ يعني ڪهڙي شيطاني ٺڳيءَ ۾ آهيو جو توحيد ۽ طاعتِ الاهي کي ڇڏي حق کي باطل سمجهي رهيا آهيو. جڏهن توهان اقرار ڪريو ٿا ته حقيقي قدرت ان جي آهي ۽ ان جي خلاف ڪو ڪنهن کي پناهه نٿو ڏيئي سگهي ته پوءِ ٻي جي عبادت قطعًا باطل آهي.

ف١٤٢ ته الله تعالیٰ جي نه اولاد ٿي سگهي ٿي، نه ان جو شريڪ. اهي ٻئي ڳالهيون محال آهن.

ف١٤٣ جيڪي ان جي لاءِ شريڪ ۽ اولاد ڏيکارين ٿا.

ف١٤٤ اهو ان کان پاڪ آهي، ڇو ته جنس کان پاڪ آهي ۽ اولاد اُها ئي ٿي سگهي ٿي، جيڪا هم جنس هجي.

ف١٤٥ جيڪو الوهيت ۾ شريڪ هجي.

ف١٤٦ ۽ ان کي ٻئي جي تصرف هيٺ نه ڇڏي ها.

ف١٤٧ يعني ٻئي تي پنهنجي برتري ۽ پنهنجو غلبو پسند ڪري ها، ڇو ته مقابلي واريون حڪومتون انهيءَ جي گهُر ڪنديون آهن. هن مان معلوم ٿيو ته ٻه خدا هجڻ باطل آهي، خدا هڪ ئي آهي ۽ هر شيءِ انهيءَ جي تصرف هيٺ آهي.

ف١٤٨ جو ان جي لاءِ شريڪ ۽ اولاد ٺاهين ٿا.

ف١٤٩ اهو عذاب.

ف١٥٠ ۽ انهن جو دوست ۽ ساٿي نه بڻائجان ۽. اها دعا نبوت جي طريقي ۽ عبديت جي اظهار سان آهي هن جي باوجود، جو معلوم آهي ته الله تعالیٰ پاڪ سڳورن کي انهن جو دوست ۽ ساٿي نه ڪندو. اهڙي طرح نبي سڳورا استغفار ڪن ٿا هن جي باوجود، جو انهن کي پنهنجي بخشش ۽ اڪرامِ خداوندي جو يقيني علم ٿئي ٿو. اهو سڀ نبوت جي طريقي ۽ بندگي جي اظهار سان آهي.

ف١٥١ هي جواب آهي انهن ڪافرن جو، جيڪي واعدي ٿيل عذاب جو انڪار ڪندا هُئا ۽ ان کي مسخري سمجهندا هُئا. انهن کي ٻڌايو ويو ته جيڪڏهن توهان غور ڪريو ته سمجهي وينداؤ ته الله تعالیٰ ان واعدي کي پورو ڪرڻ تي قادر آهي، پوءِ انڪار ۽ ٺٺولي جو سبب ڪهڙو آهي ۽ عذاب ۾ جيڪا دير ٿي رهي آهي، ان ۾ الله تعالیٰ جون حڪمتون آهن ته انهن مان جيڪي ايمان آڻڻ وارا آهن، سي ايمان آڻي وٺن ۽ جن جا نسل ايمان آڻڻ وارا آهن، انهن مان اهي نسل پيدا ٿي وڃن. ف١٥٢ هن سهڻي جملي جي معنيٰ تمام وسيع آهي، ان جي هي به معنيٰ آهي ته توحيد، جيڪا اعلیٰ بهتري آهي، ان سان شرڪ جي برائي کي دفع فرمايو ۽ هي به ته طاعت ۽ تقويٰ کي رواج ڏئي معصيت ۽ گناهه جي برائي دفع ڪريو ۽ هي به ته پنهنجي سهڻن اخلاقن سان گنهگارن تي هن طرح بخشش ۽ رحمت فرمايو، جنهن سان دين ۾ ڪا سستي نه ٿئي. ف١٥٣ الله تعالیٰ ۽ ان جي رسول جي شان ۾ ته پوءِ اسان ان جو بدلو ڏينداسين.

مِنْ هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوْذُبِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ﴿٩٨﴾

شيطانن جي وسوسن كان ف١٥٤ ۽ اي منهنجا رب تنهنجي پناهه تو گهران جو اهي مون وٽ اچن.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيْٓ اَعْمَلُ

ايستائين جو جڏهن انهن مان ڪنهن کي موت اچي ف١٥٥ ته چوي ٿو اي منهنجا رب مون کي واپس موڪل ف١٥٦ شايد هاڻي

صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ كَلَّا ۭ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۭ وَمِنْ وَّرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ

مان ڪو چڱو ڪم ڪريان ان ۾ جيڪي ڇڏي آيو آهيان ف١٥٧ خبردار! هي ته هڪ ڳالهه ئي جا هو پنهنجي وات سان چوي ٿو ف١٥٨

اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ

۽ انهن جي اڳيان هڪ آڙ آهي ف١٥٩ اُن ڏينهن تائين جنهن ۾ اٿاريا ويندا. پوءِ جڏهن صور ڦوڪيو ويندو ف١٦٠ پوءِ نه انهن

يَوْمَئِذٍ وَّلَا يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ

۾ مٽا ڇاري رهندي ف١٦١ ۽ نه ئي هڪ ٻئي جي ڳالهه پڇن. ف١٦٢ پوءِ جنهن جا تارا ف١٦٣ ڳرا ٿي پون

الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا

اهي ئي مراد کي پُهتا. ۽ جن جي عملن جي تور هلڪي ٿي ف١٦٤ اهي ئي آهن

اَنْفُسَهُمْ فِيْ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوْهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيْهَا

جن پنهنجي پاڻ کي گهاٽي ۾ وڌو سدائين جهنم ۾ رهندا. انهن جي مُنهن تي باهه جيڀي هڻندي

كٰلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٠٥﴾

۽ اهي ان ۾ منهن بگڙيل هوندا ف١٦٥ ڇا تو هان تي منهنجون آيتون نه پڙهيون وينديون هيون ف١٦٦ پوءِ تو هان انهن کي ڪوڙو

قَالُوْا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّيْنَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ

چوندا هيو. چوندا اي اسان جا رب اسان تي اسان جي بدبختي غالب آئي ۽ اسان گمراهه ماڻهو هئاسين.

اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظٰلِمُوْنَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَئُوْا فِيْهَا

اي اسان جا رب اسان کي دوزخ مان ڪڍ پوءِ جي اسان ورِي ائين ڪريون ته ظالم آهيون. ف١٦٧ رب فرمائيندو ته ڌڪاريل رهو انهيءَ ۾

وَلَا تُكَلِّمُوْنِ ﴿١٠٨﴾ اِنَّهٗ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْ عِبَادِيْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ

۽ مون سان نه ڳالهايو. ف١٦٨ بيشڪ منهنجي ٻانهن جي هڪ جماعت چوندي هئي اي اسان جا رب

اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوْهُمْ

اسان ايمان آندو تون اسان کي معاف فرماءِ ۽ اسان تي رحم ڪر ۽ تون سڀني کان بهتر رحم ڪندڙ آهين. پوءِ تو هان انهن کي مسخري

ف١٥٤ جن سان اهي ماڻهن کي فريب ڏئي معاصي ۽ گناهن ۾ مبتلا ڪن ٿا.

ف١٥٥ يعني ڪافر موت جي وقت تائين ته پنهنجي ڪفر وسرڪشي ۽ خدا ۽ رسول جي تڪذيب ۾ مرڻ کان پوءِ نه ڌنده ٿيڻ جي انڪار تي جهيو رهي ٿو ۽ جڏهن موت جو وقت اچي ٿو ۽ ان کي جهنم ۾ ان جو مقام ڏيکاريو وڃي ٿو ۽ جنت جو مقام به ڏيکاريو وڃي ٿو ته جيڪڏهن ايمان آڻي ها ته اهو مقام ڏنو وڃي ها.

ف١٥٦ دُنيا جي طرف.

ف١٥٧ ۽ چڱا عمل ڪري پنهنجين ڪوتاهين جو تدارڪ ڪريان. ان تي ان کي فرمايو ويندو:

ف١٥٨ حسرت ۽ پشيماني کان، اها ٿيڻ واري نه آهي ۽ ان جو ڪجهه فائدو نه آهي.

ف١٥٩ جيڪا انهن کي دُنيا جي طرف واپس ٿيڻ کان روڪيندڙ آهي ۽ اهو موت آهي (خازن) ڪن مفسرن چيو ته برزخ موت جي وقت کان بعث جي وقت تائين جي مُدت کي چوندا آهن.

ف١٦٠ پهرين پيري ۽ جنهن کي نفخهٔ اولىٰ (پهرين ڦوڪ) چوندا آهن، جيئن ته حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي.

ف١٦١ جن تي دُنيا ۾ فخر ڪندا هُئا ۽ هڪ ٻئي جا نسبي تعلقات ختم ٿي ويندا ۽ قرابت جون محبتون باقي نه رهنديون ۽ هي حال ٿيندو ته ماڻهو پنهنجي پاءُ، ماءُ، پيءُ، گهرواري ۽ پٽن کان ڀڄندو.

ف١٦٢ جيئن دُنيا ۾ پڇندا هُئا؛ ڇو ته هر هڪ پنهنجي ئي حال ۾ مبتلا ٿيندو، پوءِ ٻيو پيرو صور ڦوڪيو ويندو ۽ حساب کان پوءِ ماڻهو هڪ ٻئي جو حال معلوم ڪندا.

ف١٦٣ چڱن عملن ۽ نيڪين سان.

ف١٦٤ نيڪين نه هجڻ جي ڪري اهي ڪافر آهن.

ف١٦٥ ترمذي جي حديث ۾ آهي ته باهه انهن کي پُچي ڇڏيندي ۽ مٿيون چَپ وڌي ڪري اڌ مٿي تائين پهچندو ۽ هيٺيون چَپ ڌُن تائين لٽڪي ويندو ڏند کليل رهجي ويندا، (خدا جي پناهه) ۽ انهن کي فرمايو ويندو. ف١٦٦ دنيا ۾

ف١٦٧ ترمذي ۾ آهي ته جهنمي مالڪ کي چاليهن سالن تائين پڪاريندا رهندا. اُن کان پوءِ اهو چوندو ته تو هان جهنم ۾ ئي پيا رهندؤ. پوءِ ورِي اهي پالڻهار کي پڪاريندا ۽ چوندا اي اسان جا رب! اسان کي دوزخ مان ڪڍ ۽ اها پڪار انهن جي دُنيا کان ٻيڻي عمر جي مدت تائين جاري رهندي. ان کان پوءِ انهن کي هي جواب ڏنو ويندو، جيڪو اڳيندڙ آيت ۾ آهي (خازن) ۽ دُنيا جي عمر ڪيتري آهي، ان ۾ ڪيترائي قول آهن. ڪن چيو ته دُنيا جي عمر ست هزار سال آهي. ڪن چيو ته ٻي لک ست سال. والله تعالىٰ اعلم (تذڪره قرطبي).

ف١٦٨ هاڻي انهن جون اميدون منقطع ٿي وينديون ۽ اهو جهنمين جو آخري ڪلام هوندو. ورِي ان کان پوءِ انهن کي ڪلام ڪرڻ نصيب نه ٿيندو. روئندا، رڙيون ڪندا، چيخندا ۽ ٻوڪندا رهندا.

ف١٦٩ شان نزول:- هي آيتون قريش جي ڪافرن جي حق ۾ نازل ٿيون، جيڪي حضرت بلال، حضرت عمار، حضرت صهيب ۽ حضرت خباب وغيره رضي الله تعالىٰ عنهم رسول مقبول محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي فقراء صحابه ڪرام سان مسخري ڪندا هُئا.

سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِيْ وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ تَضْحَكُوْنَ ﴿١١٠﴾ اِنِّيْ

جن نشانين بابت ٽوليون ته اوهان کي منهنجي ياد کان غافل ڪري ڇڏيائون جو منهنجي ياد وسارڻ ۾ انهن تي کلندا هئا.

جن کي توهان مسخريءَ جو نشانو بڻائيندا هئا، تان جو انهيءَ مسخريءَ ڪري توهان کان منهنجي ياد ڪرڻ به وساري ڇڏيائون ۽ توهان انهن تي کلندا هئا.

جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوْٓا ۙ اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿١١١﴾ قٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ

بيشڪ اڄ مون انهن جي صبر جو بدلو انهن کي هيءُ ڏنو جو اهي ڪامياب آهن. فرمايائين وا١٧١ توهان زمين ۾ ڪيترو

فِى الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِيْنَ ﴿١١٢﴾ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ

وقت رهيا وا١٧٢ سالن جي حساب سان. چيائون اسان هڪ ڏينهن رهياسين يا ڏينهن جو ڪجهه حصو وا١٧٣ پوءِ

الْعَآدِّيْنَ ﴿١١٣﴾ قٰلَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا لَّوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١١٤﴾

ڳڻيندڙن کان پڇو. فرمايائين وا١٧٤ توهان نه رهيا مگر ٿورو وا١٧٥ جيڪڏهن توهان کي ڄاڻ هجي ها.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿١١٥﴾

پوءِ ڇا توهان اهو سمجهيو آهي ته اسان توهان کي بيڪار پيدا ڪيو آهي ۽ توهان کي اسان جي طرف موٽڻو نه آهي وا١٧٦ پوءِ

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿١١٦﴾

نهايت بلندي وارو آهي الله سچو بادشاهه ڪو به معبود نه آهي سواءِ ان جي عزت واري عرش جو مالڪ آهي

وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ

جيڪو الله سان گڏ ڪنهن ٻئي خدا کي پوڄي جنهن جي ان وٽ ڪا سند نه آهي وا١٧٧ پوءِ ان جو حساب

عِنْدَ رَبِّهٖ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ

ان جي رب وٽ آهي بيشڪ ڪافرن جو ڇوٽڪارو نه آهي. ۽ تون عرض ڪر اي منهنجا رب بخشي ڇڏ وا١٧٨ ۽ رحم فرماءِ

وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١١٨﴾ ع

۽ تون سمورن کان بهتر رحم ڪرڻ وارو آهين.

٦ ع ٢٦ ٦

سُوْرَةُ النُّوْرِ ٢۴ مَدَنِيَّةٌ ١٠٢ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ٦۴ رُكُوْعَاتُهَا ٩

سورة النور مدني آهي ۽ هن ۾ ٩ نو رڪوع آهن ۽ چوهٺ آيتون. (شروع) الله نهايت مهربان ۽ رحم واري جي نالي سان

سورة النور مدني آهي ۽ هن ۾ الله نهايت مهربان ۽ ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) وا١ چوهٺ آيتون ۽ نو رڪوع آهن

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ

هيءَ هڪ سورة آهي جو اسان نازل ڪئي ۽ اسان ان جا احڪام فرض ڪيا وا٢ ۽ اسان ان ۾ روشن آيتون نازل فرمايون جو من

تَذَكَّرُوْنَ ﴿١﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ

توهان ڏيان ڪريو. جيڪا عورت بدڪار هجي ۽ جيڪو مرد پوءِ انهن مان هرهڪ کي سو ڪوڙا

ف١٧٠ يعني انهن سان مسخري ڪرڻ ۾ ايترو مشغول ٿيا جو.
ف١٧١ الله تعالیٰ ڪافرن کي.
ف١٧٢ يعني دنيا ۽ قبر ۾.
ف١٧٣ اهو جواب هن سبب کان ڏيندا جو ان ڏينهن جي دهشت ۽ عذاب جي هيبت کان انهن کي پنهنجي دنيا ۾ رهڻ جي مدت ياد نه رهندي ۽ انهن کي شڪ ٿي ويندو. انهي ڪري چوندا.
ف١٧٤ يعني انهن ملائڪن کان جن کي تو انهن جي عمرين ۽ انهن جي عملن لکڻ تي مقرر ڪيو، ان تي الله تعالیٰ.
ف١٧٥ به نسبت آخرت جي.
ف١٧٦ ۽ آخرت ۾ جزا جي لاءِ اٿڻو نه آهي بلڪ توهان کي عبادت جي لاءِ پيدا ڪيو سين ته توهان تي عبادت لازم ڪريون ۽ آخرت ۾ توهان اسان جي طرف موٽي اچو ته توهان کي پنهنجي عملن جي جزا ڏيون.
ف١٧٧ يعني غير الله جي عبادت صرف باطل بي سند آهي.
ف١٧٨ ايمان وارن کي.
ف١ سورة النور مدني آهي هن ۾ نو رڪوع ۽ چوهٺ آيتون آهن.
ف٢ ۽ انهن تي عمل ڪرڻ ٻانهن تي لازم ڪيوسي.

جَلْدَةٍ ۖ وَّلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
لڳايو ٣ ۽ توهان کي انهن تي ترس نه اچي، الله جي دين ۾ ٤ جيڪڏهن توهان ايمان
تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ
رکو ٿا الله ۽ آخرت جي ڏينهن تي ۽ انهن جي سزا جي وقت مسلمانن جي هڪ جماعت کي حاضر ٿيڻ
الْمُؤْمِنِيْنَ ② اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۫ وَّالزَّانِيَةُ
گهرجي. ٥ بدڪار مرد نڪاح نه ڪري ٦ مگر بدڪار عورت سان يا مُشرڪ عورت سان ۽ بدڪار عورت سان
لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ③
نڪاح نه ڪري مگر بدڪار مرد يا مشرڪ ٧ ۽ اهو ڪم ايمان وارن تي حرام آهي ٨
وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ
۽ جيڪي ماڻهو پرهيزگار عورتن تي تهمت مڙهن پوءِ اهي چار شاهد اکين ڏٺا نه آڻين ته انهن کي
فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ
اسي ڪوڙا لڳايو ۽ انهن جي ڪا شاهدي ڪڏهن به نه مڃيو ٩ ۽
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ④ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَ
۽ اهي ئي فاسق آهن. مگر جيڪي ان کان پوءِ توبه ڪن ۽
اَصْلَحُوْا ۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑤ وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ
پاڻ سڌارين ١٠ ته پوءِ بيشڪ الله بخشيندڙ مهربان آهي ۽ اهي جيڪي پنهنجي عورتن تي تهمت لڳائن ١١
وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ
۽ انهن وٽ پنهنجي بيان کان سواءِ شاهد نه هجن ته پوءِ اهڙي ڪنهن شخص جي شاهدي جو طريقو هيءُ آهي جو چار ڀيرا
شَهٰدٰتٍۢ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ⑥ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ
شاهدي ڏئي الله جي نالي سان ته اهو سچو آهي. ١٢ ۽ پنجون ڀيرو هي ته الله جي لعنت هجي
اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ⑦ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ
ان تي جيڪڏهن اهو ڪوڙو هجي. ۽ عورت کان سزا هن طرح ٽري ويندي جو اها
اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهٰدٰتٍۢ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ⑧
الله جي نالو وٺي چار ڀيرا شاهدي ڏي ته مرد ڪوڙو آهي. ١٣

ف٣ هي خطاب حاڪمن کي آهي ته جنهن مرد يا عورت کان زنا سرزد ٿئي، ان جي حد هي آهي ته ان کي سو ڪوڙا هڻو. هي حد آزاد غير شادي شده جي آهي، جيڪو آزاد شادي شده جو حڪم هي آهي ته ان کي سنگسار ڪيو وڃي، جيئن حديث شريف ۾ آهي ته ماعز رضي الله تعالىٰ عنه کي محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي حڪم مبارڪ سان سنگسار ڪيو ويو ۽ محصن اهو آزاد مسلمان آهي جيڪو مڪلف هجي ۽ صحيح نڪاح سان صحبت ڪري چڪو هجي، توڙي هڪ ئي ڀيرو، اهڙي شخص کان زنا ثابت هجي ته پوءِ سنگسار ڪيو ويندو ۽ جيڪڏهن انهن مان هڪ ڳالهه به نه هجي مثلاً آزاد نه هجي يا مسلمان نه هجي يا عاقل بالغ نه هجي يا ان ڪڏهن پنهنجي گهرواري سان صحبت نه ڪئي هجي يا جنهن سان صحبت ڪئي هجي ان سان نڪاح فاسد ٿيو هجي ته پوءِ اهي سڀ غير محصن ۾ داخل آهن ۽ انهن سڀني جو حڪم ڪوڙا هڻڻ آهي. مسئلا:- مرد کي ڪوڙا هڻڻ جي وقت بيهاريو وڃي ۽ ان جا ڪپڙا سڀئي لاٿا وڃن سواءِ گوڏ جي، ان جي پوري بدن تي ڪوڙا هنيا وڃن، سواءِ منهن ۽ شرمگاهه جي. ڪوڙا هن طرح لڳايا وڃن جو کَلُ گوشت تائين نه پهچي ۽ ڪوڙا وچولو هجي ۽ عورت کي ڪوڙن لڳائڻ جي وقت بيهاريو نه وڃي، نه ان جا ڪپڙا لاٿا وڃن. البت اگر کَل يا ڪپهه وارو ڪپڙو پهريل هجي ته پوءِ لهرايا وڃن. هي حڪم آزاد مرد ۽ آزاد عورت جو آهي. ٻانهي ۽ غلام جي حد ان جو اڌ يعني پنجاهه ڪوڙا آهن جيئن سورة نساءِ ۾ ذڪر ٿي چڪو. زنا جو ثبوت يا ته چئن مردن جي شاهدين سان ٿيندو يا زنا ڪرڻ واري جي چار دفعا اقرار ڪرڻ سان. پوءِ به امام بار بار سوال ڪندو ۽ معلوم ڪندو ته زنا مان ڇا مراد آهي، ڪٿي ڪيائين، ڪنهن سان ڪيائين، ڪڏهن ڪيائين. جيڪڏهن انهن سڀني کي بيان ڪري ڇڏيائين ته پوءِ زنا ثابت ٿيندي ۽ جيڪڏهن نه، ته نه ثابت ٿيندي ۽ شاهدن کي صراحتاً پنهنجو معائنو بيان ڪرڻو هوندو. ان کان سواءِ به ثابت نه ٿيندي. لواطت زنا ۾ شامل نه آهي، انڪري ان فعل سان حد واجب نه ٿي ٿئي، پر تعزير واجب ٿئي ٿي، ان تعزير ۾ صحابه ڪرام رضي الله تعالىٰ عنهم جا چند قول روايت ٿيل آهن: (١) باهه ۾ ساڙڻ. (٢) ٻوڙڻ. (٣) بلندي کان ڪيرائڻ ۽ مٿان کان پٿر وسائڻ. فاعل ۽ مفعول ٻنهي لاءِ هڪ ئي حڪم آهي (تفسير احمدي). ف٤ يعني حدن جي پوري ڪرڻ ۾ گهٽتائي نه ڪريو ۽ دين ۾ مضبوط ۽ سخت رهو. ف٥ ته جيئن عبرت حاصل ٿئي. ف٦ ڇو ته خبيث جو لاڙو خبيث جي ئي طرف ٿئي ٿو، نيڪن کي خبيثن جي طرف رغبت نه ٿي ٿئي. شانِ نزول:- مهاجرن مان ڪي بالڪل مفلس ۽ محتاج هئا، نه انهن وٽ ڪجهه مال هو، نه انهن جو ڪو عزيز ۽ قريب هو ۽ بدڪار مُشرڪ عورتون دولتمند ۽ مالدار هيون، اهو ڏسي ڪري ڪنهن مهاجر کي خيال آيو ته جيڪڏهن انهن سان نڪاح ڪيو وڃي ته انهن جي دولت ڪم ۾ ايندي. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کان انهن ان جي اجازت گهري، ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ انهن کي ان کان روڪيو ويو.

ف٧ يعني بدڪارن سان نڪاح ڪرڻ. ف٨ اسلام جي شروعات ۾ زانيه سان نڪاح ڪرڻ حرام هو بعد ۾ آيت وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ سان منسوخ ٿي ويو. ف٩ هن آيت مان چند مسئلا ثابت ٿيا: (١) مسئلو:- جيڪو شخص ڪنهن پاڪدامن مرد يا عورت کي زنا جي تهمت لڳائي ۽ ان تي معائني جا چار شاهد پيش نه ڪري سگهي ته پوءِ ان تي حد واجب ٿي وڃي ٿي اسي ڪوڙا. آيت ۾ محصنات جو لفظ خاص واقعي جي سبب کان وارد ٿيو يا هن ڪري ته عورتن تي تهمت لڳائڻ اڪثر ڪري واقع ٿئي ٿو. (٢) مسئلو:- ۽ اهڙا ماڻهو جيڪي زنا جي تهمت ۾ سزا ياب هجن ۽ انهن تي حد جاري ٿي چڪي هجي، مردود الشهادة ٿي وڃن ٿا، ڪڏهن انهن جي شاهدي مقبول نه ٿي ٿئي. پاڪدامن مان مراد اهي آهن جيڪي مسلمان مڪلف، آزاد ۽ زنا کان پاڪ هجن. (٣) مسئلو:- زنا جي شاهدي جو نصاب چار شاهد آهن. (٤) مسئلو:- حد قذف مطالبي تي شرط ڪيل آهي. جنهن تي تهمت لڳائي وئي آهي، جيڪڏهن اهو مطالبو نه ڪري ته پوءِ قاضي تي حد قائم ڪرڻ لازم نه آهي. (٥) مسئلو:- مطالبي جو حق انهي کي آهي جنهن تي تهمت لڳائي وئي آهي، جيڪڏهن اهو زنده هجي ۽ جيڪڏهن مري ويو هجي ته پوءِ ان جي پوٽي ۽ پٽ کي به آهي. (٦) مسئلو:- غلام پنهنجي آقا تي ۽ پٽ پيءُ تي قذف يعني پنهنجي ماءُ تي زنا جي تهمت لڳائڻ جي دعوىٰ نه ٿو ڪري سگهي. (٧) مسئلو:- قذف جا لفظ هي آهن ته اهو کلي ڪري ڪنهن کي زاني چوي يا هي چوي ته تون پنهنجي پيءُ مان نه آهين يا ان جي پيءُ جو نالو وٺي ڪري چوي ته تون فلاڻي جو پٽ نه آهين يا ان کي زانيه جو پٽ چئي ڪري سڏي ۽ هجي ان جي ماءُ پاڪدامن ته پوءِ اهڙو شخص قاذف ٿي ويندو ۽ ان تي تهمت جي حد ايندي. (٨) مسئلو:- جيڪڏهن غير محصن کي زنا جي تهمت لڳائي مثلاً ڪنهن غلام کي يا ڪافر کي يا اهڙي شخص کي جنهن جو ڪڏهن زنا ڪرڻ ثابت هجي ته پوءِ ان تي قذف جي حد قائم نه ٿيندي، بلڪ ان تي تعزير واجب ٿيندي ۽ هيءَ تعزير ٽن کان انتاليهن تائين شريعت جي حاڪم جي تجويز مطابق ڪوڙا لڳائڻ آهي. اهڙي طرح جيڪڏهن ڪنهن شخص زنا کان سواءِ ڪنهن ٻئي گناهه جي تهمت لڳائي ۽ پاڪدامن مسلمان کي اي فاسق، اي ڪافر، اي خبيث، اي چور، اي بدڪار، اي مخنث، اي بد ديانت، اي لوطي، اي زنديق، اي ديوث، اي شرابي، اي سود خور، اي بدڪار عورت جا ٻچا، اي حرامزاده ان قسم جا لفظ چوي ته پوءِ به ان تي تعزير واجب ٿيندي. (٩) مسئلو:- امام يعني شريعت جي حاڪم کي ۽ ان شخص کي جنهن کي تهمت لڳائي وئي هجي ثابت ٿيڻ کان اڳ معاف ڪرڻ جو حق آهي. (١٠) مسئلو:- جيڪڏهن تهمت لڳائڻ وارو آزاد نه هجي بلڪ غلام هجي ته پوءِ ان کي چاليهه ڪوڙا لڳايا وڃن. (١١) مسئلو:- تهمت لڳائڻ جي ڏوهه ۾ جنهن کي حد لڳائي وئي هجي، ان جي شاهدي ڪنهن به معاملي ۾ معتبر نه آهي توڙي اهو توبه ڪري پر رمضان جي چنڊ ڏسڻ جي باري ۾ توبه ڪرڻ ۽ عادل هجڻ جي صورت ۾ ان جو قول قبول ڪيو ويندو ڇو ته حقيقت ۾ اها شاهدي نه آهي، انهي ڪري هن ۾ لفظ شهادت ۽ نصاب شهادت شرط نه آهي. ف١٠ پنهنجي احوال ۽ افعال کي درست ڪري وٺي. ف١١ زنا جي. ف١٢ عورت تي زنا جو الزام لڳائڻ ۾. ف١٣ ان تي زنا جي الزام لڳائڻ ۾.

وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝٩
۽ پنجون ڀيرو هن طرح ته عورت تي الله جو ڏمر هجي جيڪڏهن مڙس سچو آهي. ف ١٤
وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ۝١٠
۽ جيڪڏهن الله جو فضل ۽ ان جي مهرباني توهان تي نه هجي ها ۽ هي ته الله توبه قبول فرمائيندڙ حڪمت وارو آهي.
اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ۭ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ ۭ
ته توهان جو پردو کولي ڇڏي ها بيشڪ جن هي وڏو بهتان گهڙيو اهو توهان منجهان ئي هڪڙي جماعت آهي ان کي پنهنجي واسطي برو نه سمجهو
بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۭ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ ۚ وَ
بلڪ اهو توهان جي واسطي بهتر آهي ف ١٦ انهن مان هر شخص جي واسطي اهو گناهه آهي جيڪو ان ڪمايو ف ١٧
الَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝١١ لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ
۽ انهن مان اهو جنهن سڀني کان وڌ حصو ورتو ف ١٨ ان جي لاءِ وڏو عذاب آهي. ف ١٩ ۽ ائين ڇو نه ٿيو جڏهن توهان اهو ٻڌو هو،
ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَّقَالُوْا هٰذَآ
ته مسلمان مردن ۽ مسلمان عورتن پنهنجن تي چڱو گمان ڪيو هجي ها ف ٢٠ ۽ چون ها ته هي
اِفْكٌ مُّبِيْنٌ ۝١٢ لَوْلَا جَآءُوْ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَاِذْ لَمْ يَاْتُوْا
کليو کلايو بهتان آهي. ف ٢١ ان تي چار شاهد ڇو نه آندائون. پوءِ جڏهن
بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰۗىِٕكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ۝١٣ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
شاهد نه آندائون ته اهي ئي ڪوڙا آهن الله وٽ. ۽ جيڪڏهن الله جو
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيْ مَآ اَفَضْتُمْ
فضل ۽ ان جي رحمت توهان تي دنيا ۽ آخرت ۾ نه هجي ها ف ٢٢ ته ضرور پهچي ها
فِيْهِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝١٤ اِذْ تَلَقَّوْنَهٗ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِكُمْ
توهان کي وڏو عذاب انهي حرڪت جي ڪري جيڪا توهان ڪئي. جڏهن توهان اهڙي ڳالهه پنهنجي زبان تي هڪ ٻئي کان ٻڌي آندي
مَّا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَّتَحْسَبُوْنَهٗ هَيِّنًا ۖ وَّهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ
۽ پنهنجي وات سان اها ڳالهه ٿي ڪئي جنهن جو توهان کي علم نه هو ۽ ان کي سولو ٿي سمجهيو ف ٢٣ ۽ اها
عَظِيْمٌ ۝١٥ وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ
الله وٽ وڏي ڳالهه آهي ف ٢٤ ۽ ائين ڇو نه ٿيو جڏهن توهان ٻڌو هو ته چئو ها ته اسان کي حق نه ٿو پهچي جو

ع ١٠

ف ١٤ ان کي لعان چئبو آهي. مسئلو:- جڏهن مرد پنهنجي گهرواري تي زنا جي تهمت لڳائي ته پوءِ جيڪڏهن مرد ۽ عورت ٻئي شاهدي جا اهل هجن ۽ عورت ان تي مطالبو ڪري ته پوءِ لعان واجب ٿي وڃي ٿو. جيڪڏهن اهو لعان کان نه انڪار ڪري ته پوءِ ان کي ان وقت تائين قيد ۾ رکيو ويندو جيستائين اهو لعان ڪري يا پنهنجي ڪوڙ جو اقرار ڪري ٿئي. جيڪڏهن ڪوڙ جو اقرار ٿئي ته پوءِ ان کي تهمت جي حد لڳائي ويندي، جنهن جو بيان مٿي گذري چڪو آهي ۽ جيڪڏهن لعان ڪرڻ گهري ته پوءِ ان کي چار ڀيرا الله تعالى جي قسم سان چوڻو پوندو ته اهو ان عورت تي زنا جي الزام لڳائڻ ۾ سچو آهي ۽ پنجين ڀيري چوڻو پوندو ته الله تعالى جي لعنت مون تي جيڪڏهن مان ان الزام لڳائڻ ۾ ڪوڙو آهيان، ايتري ڪرڻ کان پوءِ مرد تان تهمت جي حد ساقط ٿي ويندي ۽ عورت تي لعان واجب ٿيندو، انڪار ڪندي ته قيد ڪئي ويندي ايستائين جو لعان منظور ڪري يا مڙس جي الزام لڳائڻ جي تصديق ڪري. جيڪڏهن تصديق ڪيائين ته پوءِ عورت تي زنا جي حد لڳائي ويندي ۽ جيڪڏهن لعان ڪرڻ گهري ته پوءِ ان کي چار ڀيرا الله تعالى جي قسم سان چوڻو پوندو ته مرد ان تي زنا جي تهمت لڳائڻ ۾ ڪوڙو آهي ۽ پنجين ڀيري هي چوڻو پوندو ته جيڪڏهن مرد ان الزام لڳائڻ ۾ سچو هجي ته پوءِ مون تي خدا جو غضب ٿئي. ايتري چوڻ کان پوءِ عورت تان زنا جي حد ساقط ٿي ويندي ۽ لعان کان پوءِ قاضي جي تفريق ڪرڻ سان جدائي واقع ٿيندي. ان کان سواءِ نه آهي ۽ اها جدائي طلاق بائنه ٿيندي ۽ جيڪڏهن مرد شاهدي ڏيڻ وارن مان نه هجي. مثلاً غلام هجي يا ڪافر، يا ان تي تهمت جي حد لڳل هجي ته پوءِ لعان نه ٿيندو ۽ تهمت لڳائڻ سان مرد تي تهمت جي حد لڳائي ويندي ۽ جيڪڏهن مرد شاهدي وارن مان هجي ۽ عورت ۾ اها اهليت نه هجي هن طرح ته اها ٻانهي هجي يا ڪافر يا ٻي هجي يا ان تي تهمت جي حد لڳل هجي يا ڇوڪري هجي يا چري هجي يا زانيه هجي، ان صورت ۾ نه مرد تي حد ٿيندي ۽ نه لعان. شان نزول:- هيءَ آيت هڪ صحابي سڳوري جي حق ۾ نازل ٿي، جنهن محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن کان معلوم ڪيو هو ته جيڪڏهن ماڻهو پنهنجي عورت کي زنا ۾ مبتلا ڏسي ته پوءِ ڇا ڪري، نه ان وقت شاهدن جي ڳولا جي فرصت آهي ۽ نه شاهدي کان سواءِ اهو هيءَ ڳالهه چئي سگهي ٿو نه ته ان کي تهمت جي حد جو انديشو آهي. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ لعان جو حڪم ڏنو ويو.

ف ١٥ وڏي بهتان مان مراد حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضى الله تعالى عنها تي تهمت لڳائڻ آهي. سنه ٥ هجري ۾ غزوه بني المصطلق کان واپسي جي وقت قافلو مدينه طيبه جي ويجهو هڪ منزل تي ترڪيو ته ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضى الله تعالى عنها ضرورت جي لاءِ ڪنهن ڳوشي ۾ تشريف وٺي ويئي، اتي سندس هار ٽٽي پيو، ان جي تلاش ۾ مصروف ٿي ويئي هيڏانهن قافلو روانو ٿي ويو ۽ سندس ڪجاوه شريف کي اٺ تي ٻڌي ڇڏيائون ۽ انهن کي اهو ئي خيال رهيو ته ام المؤمنين هن ۾ تشريف فرما آهن. قافلو هلي پيو. آپ آئي قافلي جي جاءِ وٽ ويهي رهيون هن خيال سان ته منهنجي ڳولا ۾ قافلو ضرور واپس ٿيندو. قافلي جي پويان ڪريل شين جي کڻڻ لاءِ هڪ ماڻهو مقرر ٿيل هوندو هو. ان موقعي تي حضرت صفوان ان ڪم تي مقرر هو. جڏهن اهو آيو ۽ ان آپ سڳوريءَ کي ڏٺو ته بلند آواز سان اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ پڪاريو. آپ جلدي ڪپڙي سان پردو ڪري ورتو. ان پنهنجو اٺ ڪي ويهاري. آپ سڳوري ان تي سوار ٿي ڪري لشڪر کي پهتي. اندرين ڪارن منافقن خراب وهم ڪيا ۽ سندس شان مبارڪ ۾ بدگوئي شروع ڪئي، ڪي مسلمان به انهن جي فريب ۾ اچي ويا ۽ انهن جي زبان تان به ڪو ڪلمو اچي ويو. سرزد ٿيو. ام المؤمنين بيمار ٿي پيئي ۽ هڪ مهيني تائين بيمار رهي. ان زماني ۾ ڪيس اطلاع نه ٿيو ته سندس متعلق منافق ڇا بڪي رهيا آهن. هڪ ڏينهن ڪيس ام مسطح کان اها خبر معلوم ٿي ته هن سندس بيماري اچي وڌي ويئي ۽ ان صدمي جي سبب اهڙي رُني جو سندس ڳوڙها نه بيهندا هئا ۽ نه هڪ گهڙي ننڊ ايندي هئي. ان حال ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن تي وحي نازل ٿي ۽ حضرت ام المؤمنين جي پاڪائي ۾ هي آيتون نازل ٿيون ۽ سندس شرف ۽ مرتبو ايترو وڌايو جو قرآن ڪريم جي گهڻين آيتن ۾ سندس پاڪائي ۽ فضيلت بيان فرمائي ويئي. ان دوران محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن منبر تي چڙهي قسم سان فرمايو هو ته مون کي پنهنجي اهل جي پاڪائي ۽ خوبي يقين سان معلوم آهي. پوءِ جنهن شخص انهن جي حق ۾ بدگوئي ڪئي آهي، ان جي طرف کان مون وٽ ڪير معذرت پيش ڪري سگهي ٿو؟ حضرت عمر فاروق رضى الله تعالى عنه فرمايو ته منافق يقيناً ڪوڙا آهن. ام المؤمنين يقيناً پاڪ آهي. الله تعالى محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي جسم مبارڪ کي مک جي ويهڻ کان محفوظ رکيو جو اها پليتي تي ويهي ٿي. ڪيئن ٿي سگهي ٿو جو اهو پاڻ محبوبن ڪريمن کي بد عورت جي صحبت کان محفوظ نه رکي. حضرت عثمان رضى الله تعالى عنه به اهڙي طرح پاڪائي بيان ڪئي ۽ فرمايو ته الله تعالى توهان جي پاڇي کي زمين تي پوڻ نه ڏنو ته جيئن ان تي ڪنهن جو پير نه اچي. سو جيڪو پروردگار عالم توهان جي پاڇي مبارڪ کي به محفوظ رکي ٿو، ڪهڙي طرح ممڪن آهي جو اهو توهان جي اهل کي محفوظ نه فرمائي. حضرت علي المرتضى رضى الله تعالى عنه فرمايو ته هڪ جُونءِ جي رت لڳڻ سان جهان جي پالڻهار توهان محبوبن سڳورن کي نعلين مبارڪ لاهڻ جو حڪم فرمايو. جيڪو پروردگار عالم توهان محبوبن ڪريمن جي نعلين مبارڪ جي ايتري خسيس گندگي کي پسند نه فرمائي. ممڪن نه آهي جو اهو توهان جي اهل ۾ ڪا بُو پسند فرمائي، اهڙي طرح گهڻن صحابه سڳورن ۽ صحابيات سڳورين قسم کنيا. آيت نازل ٿيڻ کان اڳ ئي ام المؤمنين جي طرف کان دليون مطمئن هيون. آيت جي نزول ٿيڻ ڪري سندن عزت ۽ شرف بالا تر ڪري ڇڏيو. پوءِ بدگوئن جي بدگوئي الله تعالى ۽ ان جي حبيب اقدس صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن ۽ صحابه ڪرام وٽ باطل محض آهي ۽ بدگوئي ڪرڻ وارن منافقن جي لاءِ سخت ترين مصيبت آهي. ف ١٦ جو الله تعالى توهان کي ان تي جزا ڏيندو ۽ حضرت

تَتَكَلَّمَ بِهٰذَا ۖ سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ (١٦) يَعِظُكُمُ اللّٰهُ
اهڙي ڳالهه ڪريون وف ٢٥ الهي تنهنجي پاڪائي آهي وف ٢٦ هيءَ وڏو بهتان آهي. الله توهان کي نصيحت
اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (١٧) وَيُبَيِّنُ
فرمائي ٿو ته هاڻي ڪڏهن به ايئن نه چئجو جيڪڏهن ايمان رکو ٿا ۽ الله توهان جي واسطي آيتون
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ (١٨) اِنَّ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ اَنْ
صاف بيان فرمائي ٿو ۽ الله علم ۽ حڪمت وارو آهي جيڪي ماڻهو گهرن ٿا ته مسلمانن ۾ بُري ڳالهه جو چرچو پکيڙجي
تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِى الدُّنْيَا
انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي دُنيا وف ٢٧ ۽ آخرت ۾ وف ٢٨
وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ (١٩) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
۽ الله ڄاڻي ٿو وف ٢٩ ۽ توهان نه ٿا ڄاڻو. ۽ جيڪڏهن الله جو فضل ۽
وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ (٢٠) ع يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا
ان جي رحمت توهان تي نه هجي ها ۽ هي ته الله توهان تي نهايت مهربان رحم وارو آهي ته توهان ان جو مزو چکو ها وف ٣٠ اي ايمان وارؤ
تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ
شيطان جي نقش قدم تي نه هلو ۽ جيڪو شيطان جي پيرن تي هلي
يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ؕ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا
ته اهو بي حيائي ۽ بري ڳالهه جو حڪم ڪندو وف ٣١ ۽ جيڪڏهن الله جو فضل ۽ ان جي
زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ
رحمت توهان تي نه هجي ها ته توهان مان ڪو به ڪڏهن به پاڪ نه ٿي سگهي ها وف ٣٢ ها ۽ الله پاڪ صاف ڪري ٿو جنهن کي گهري
سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ (٢١) وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا
وف ٣٣ ۽ الله ٻڌي ڄاڻي ٿو. ۽ قسم نه کڻن اهي جيڪي توهان ۾ فضيلت وارا وف ٣٤ ۽ گنجائش وارا آهن
اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوْا
وف ٣٥ قرابت وارن ۽ مسڪين ۽ الله جي راهه ۾ هجرت ڪندڙن کي ڏيڻ جو
وَلْيَصْفَحُوْا ؕ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ
۽ گهرجي ته معاف ڪن ۽ درگذر ڪن ڇا توهان ان کي دوست نه ٿا رکو ته الله توهان جي بخشش ڪري ۽ الله بخشڻهار

ام المؤمنين جو شان ۽ ان جي پاڪائي ظاهر فرمائيندو، اهڙي طرح ان پاڪائي ۾ ان ارڙهن آيتون نازل فرمايون. وف ١٧ يعني ان جي عمل جيترو ته ڪنهن طوفان اٿاريو. ڪنهن طوفان اٿارڻ واري جي زباني موافقت ڪئي، ڪو کليو، ڪنهن خاموشي سان ٻڌي ئي ورتو. جنهن جيڪو ڪيو، تنهن جو بدلو وٺندو. وف ١٨ جو ٻنهي جي دل ڪان اهو طوفان ڪڙو ڪيائين ۽ ان کي مشهور ڪندو پئي فريو ۽ اهو عبدالله بن ابيّ بن سلول منافق آهي. وف ١٩ آخرت ۾ روايت ٿيل آهي ته انهن بهتان لڳائڻ وارن تي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي حڪم مبارڪ سان حد قائم ڪئي وئي ۽ اسي اسي ڪوڙا لڳايا ويا. وف ٢٠ ڇو ته مسلمان کي اهوئي حڪم آهي ته مسلمان ۾ نيڪ گمان ڪري ۽ بدگماني ممنوع آهي. ڪي گمراهه بي خوف هيءَ چئي وٺندا آهن ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي معاذالله ان معاملي ۾ بدگماني ٿي پئي هُئي. اهي بهتان گهڙيندڙ ڪمينا نمڪ حرام ڪوڙا آهن ۽ شانِ رسالت ۾ اهڙو ڪلمو چون ٿا جيڪو مؤمنن جي حق ۾ به چوڻ لائق نه آهي. الله تعالىٰ مؤمنن کي فرمائي ٿو ته توهان نيڪ گمان ڇو نه ڪيو. پوءِ ڪيئن ممڪن هو جو محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن بدگماني ڪن ها ۽ محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نسبت بدگماني جو لفظ چوڻ وڏي باطني اوندائي آهي خاص ڪري اهڙي حالت ۾ جڏهن ته بخاري شريف جي حديث ۾ آهي ته محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن قسم سان فرمايو ته مان ڄاڻان ٿو ته منهنجي حرم پاڪ آهن جيئن مٿي ذڪر ٿي چڪو. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته مسلمان تي بدگماني ڪرڻ ناجائز آهي ۽ جڏهن ڪنهن نيڪ شخص تي تهمت لڳائي وڃي ته پوءِ ثبوت کان سواءِ مسلمان کي ان جي موافقت ۽ تصديق ڪرڻ جائز نه آهي. وف ٢١ بلڪل ڪوڙ آهي بي حقيقت آهي. وف ٢٢ ۽ توهان تي فضل ۽ ڪرم منظور نه هجي ها جنهن مان توبه جي لاءِ مهلت ڏيڻ به آهي ۽ آخرت ۾ بخشش ۽ مغفرت فرمائڻ به. وف ٢٣ ۽ خيال ڪندا هئا ته ان ۾ وڏو گناهه نه آهي. وف ٢٤ وڏو گناهه آهي.

وف ٢٥ اهو اسان جي لاءِ جائز نه آهي جو ته ايئن ٿي نه ٿو سگهي. وف ٢٦ ان کان جو تنهنجي نبي جي پاڪ حرم کي برائي جو شائبو پهچي. مسئلو: اهو ممڪن ئي نه آهي جو ڪنهن نبي جي گهرواري بدڪار ٿي سگهي جيتوڻيڪ ان جو ڪفر ۾ مبتلا هجڻ ممڪن آهي، ڇو ته نبي سڳورا ڪافرن جي طرف مبعوث ٿين ٿا. پوءِ ضروري آهي ته جيڪا شيءِ ڪافرن وٽ به نفرت جي قابل هجي ان کان اُهي پاڪ هجن ۽ ظاهر آهي ته عورت جي بدڪاري انهن وٽ به قابل نفرت آهي. (ڪبير وغيره). وف ٢٧ يعني هن جهان ۾ ۽ اهو حد قائم ڪرڻ آهي، جهڙي طرح ابن اُبَيّ، حسان ۽ مِسطَح کي حد لڳائي وئي (مدارڪ). وف ٢٨ دوزخ، جيڪڏهن توبه کان سواءِ مري وڃن. وف ٢٩ دلين جا راز ۽ باطن جا احوال. وف ٣٠ ۽ عذاب الاهي توهان کي مُهلت نه ڏئي ها. وف ٣١ ان جي وسوسن ۾ نه پئو ۽ بهتان لڳائڻ وارن بيهودن جي ڳالهين تي ڪن نه ڏيو. وف ٣٢ الله تعالىٰ انکي توبه ڪرڻ ۽ سٺي عمل ڪرڻ جي توفيق نه ڏئي ها ۽ بخشش ۽ مغفرت نه فرمائي ها. وف ٣٣ توبه قبول فرمائي ڪري. وف ٣٤ ۽ دين ۾ منزلت وارا آهن. وف ٣٥ دولت ۽ مال ۾. شان نزول: هيءَ آيت حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالىٰ عنه جي حق ۾ نازل ٿي. پاڻ قسم کنيو هئائون ته مِسطح سان سهڻو سلوڪ نه ڪندس ۽ اهو سندس ماسيءَ جو پٽ هو، محتاج هو، مهاجر هو، بدري هو، پاڻ ئي ان جو خرچ برداشت ڪندو هو مگر جڏهن ته حضرت ام المؤمنين تي تهمت مڙهڻ وارن سان ان به موافقت ڪئي هئي، تنهن ڪري پاڻ اهو قسم کنيائون. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي.

ع ٢ / ١٠ / ٨ النصف

رَّحِيْمٌ (٢٢) اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لُعِنُوْا
مهربان آهي. ف٣٦ بيشڪ جيڪي عيب لڳائن ٿا اڻ ڄاڻ ف٣٧ پرهيزگار ايمان وارين عورتن تي ف٣٨ انهن تي لعنت
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۠ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ (٢٣) يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ
آهي دُنيا ۽ آخرت ۾ ۽ انهن جي واسطي وڏو عذاب آهي. ف٣٩ جنهن ڏينهن ف٤٠ انهن تي شاهدي ڏينديون
اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ (٢٤) يَوْمَئِذٍ يُّوَفِّيْهِمُ
سندن زبانون ف٤١ ۽ سندن هٿ ۽ سندن پير جو ڪجهه ڪندا هئا ان ڏينهن الله
اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ (٢٥) اَلْخَبِيْثٰتُ
انهن کي سندن صحيح صحيح سزا پوري طرح ڏيندو ف٤٢ ۽ ڄاڻندا ته الله ئي صريح حق آهي ف٤٣
لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ
گنديون عورتون گندن مردن جي واسطي ۽ پليت مرد پليت عورتن جي واسطي ف٤٤ ۽ پاڪ عورتون پاڪ مردن جي واسطي
لِلطَّيِّبٰتِ ۚ اُولٰٓئِكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا يَقُوْلُوْنَ ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ
۽ چڱا ماڻهو چڱين عورتن جي واسطي آهن ف٤٥ پاڪ آهن انهن ڳالهين کان جيڪي اهي ف٤٦ چئي رهيا آهن انهن جي واسطي بخشش
كَرِيْمٌ (٢٦) يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى
۽ عزت جي روزي آهي ف٤٧ اي ايمان وارؤ پنهنجي گهرن کان سواءِ ٻين گهرن ۾ نه وڃو
تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ (٢٧)
ايستائين جو اجازت نه وٺو ف٤٨ ۽ انهن جي رهندڙن تي سلام نه ڪريو ف٤٩ اهو توهان جي واسطي بهتر آهي، من توهان
فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فِيْهَآ اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوْهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ ۚ وَ
ڌيان ڪريو. پوءِ جيڪڏهن انهن ۾ ڪنهن کي نه لهو ف٥٠ ته انهن ۾ داخل نه ٿيو مالڪن جي اجازت بغير
اِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ
ف٥١ ۽ جيڪڏهن توهان کي چيو وڃي موٽي وڃو ته پوءِ موٽي وڃو ف٥٢ اهو توهان جي واسطي ڏاڍو وسڻو آهي ۽ الله اوهان جي
عَلِيْمٌ (٢٨) لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ مَسْكُوْنَةٍ
ڪمن کي ڄاڻي ٿو. هن ۾ توهان تي ڪو گناهه نه آهي جو انهن گهرن ۾ وڃو جو خاص ڪنهن جي رهائش جي لاءِ
فِيْهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ (٢٩)
نه آهن ف٥٣ انهن ۾ نفعي وٺڻ جو توهان کي اختيار آهي ۽ الله ڄاڻي ٿو جيڪي ظاهر ڪريو ٿا ۽ جيڪي توهان لڪايو ٿا.

ف٣٦ جڏهن هيءَ آيت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن پڙهي ته حضرت ابوبڪر صديق رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو ته بيشڪ منهنجي آرزو آهي ته الله تعالىٰ منهنجي مغفرت فرمائي ۽ مان مِسطح سان جيڪو سلوڪ ڪندو هوس، ان کي ڪڏهن به موقوف نه ڪندس. ساڳي طرح پاڻ ان کي جاري فرمايائون. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته جيڪو شخص ڪنهن ڪم تي قسم کڻي پوءِ معلوم ٿئي ته ان جو ڪرڻ بهتر آهي ته پوءِ گهرجي ته ان ڪم کي ڪري ۽ قسم جو ڪفارو ڏئي، صحيح حديث ۾ اهو ئي وارد آهي. مسئلو: هن آيت مان حضرت صديق اڪبر رضى الله تعالىٰ عنه جي فضيلت ثابت ٿي. هن مان سندس مٿانهون شان ۽ مرتبو ظاهر ٿئي ٿو ته الله تعالىٰ کيس اولوالفضل فرمايو. ف٣٧ عورتن کي جيڪي بدڪاري ۽ برائي کي ڄاڻن به نه ٿيون ۽ انهن جي دل ۾ برو خيال به نه ٿو اچي. ف٣٨ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته اهي محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي پاڪ ٻيبين سڳورين جا وصاف آهن. هڪ قول هي آهي ته هن مان سڀ ايماندار پاڪ عورتون مراد آهن انهن تي عيب لڳائڻ وارن تي الله تعالىٰ لعنت فرمائي ٿو. ف٣٩ هي عبدالله بن اُبَيّ بن سلول منافق جي حق ۾ آهي (خازن). ف٤٠ يعني قيامت جي ڏينهن. ف٤١ زبانن جي شاهدي ڏيڻ ته انهن جي وات تي مُهر لڳائڻ کان اڳ ٿيندي ان کان پوءِ وات تي مُهرون لڳايون
ع ٣ ٦ ٩
وينديون، جنهن سان زبانون بند ٿي وينديون ۽ عضوا ڳالهائڻ لڳندا ۽ دُنيا ۾ جيڪي عمل ڪيا هئا تن جون خبرون ڏيندا، جيئن اڳتي ارشاد ٿئي ٿو. ف٤٢ جنهن جا اهي حقدار آهن. ف٤٣ يعني موجود ظاهر آهي. انهيءَ جي قدرت مان هر شيءِ جو وجود آهي. ڪن مفسرن فرمايو ته معنيٰ هي آهي ته ڪافر دنيا ۾ الله تعالىٰ جي واعدن ۾ شڪ ڪندا هئا. الله تعالىٰ آخرت ۾ انهن کي سندن عملن جي سزا ڏيئي انهن واعدن جو حق هجڻ ظاهر فرمائي ڇڏيندو. فائدو: قرآن ڪريم ۾ ڪنهن گناهه تي اهڙي سختي ۽ شدت، تڪرار ۽ تاڪيد نه فرمايو ويو جهڙو حضرت عائشه صديقه رضى الله تعالىٰ عنها جي مٿان بهتان مڙهڻ تي فرمايو ويو. هن مان محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي منزلت جي بلندي ظاهر ٿئي ٿي. ف٤٤ يعني خبيث جي خبيث لائق آهي، خبيث عورت خبيث مرد جي لاءِ ۽ خبيث مرد خبيث عورت جي لاءِ ۽ خبيث ماڻهو خبيث ڳالهين جي پويان لڳي ٿو ۽ خبيث ڳالهيون خبيث ماڻهو جي عادت ٿين ٿيون. ف٤٥ يعني پاڪ مرد ۽ عورتون، جن مان حضرت عائشه صديقه رضى الله تعالىٰ عنها ۽ صفوان آهن. ف٤٦ تهمت لڳائڻ وارا خبيث. ف٤٧ يعني پاڪ مردن ۽ پاڪ عورتن جي لاءِ جنت ۾. هن آيت مان حضرت عائشه صديقه رضى الله تعالىٰ عنها جو ڪمال فضل ۽ شرف ثابت ٿيو ته اها طيبه ۽ پاڪيزه

پيدا فرمائي وئي ۽ قرآن ڪريم ۾ سندس پاڪائي جو بيان فرمايو ويو ۽ کيس بخشش ۽ عزت واري رزق جو واعدو ڏنو ويو. حضرت اُم المؤمنين عائشه صديقه رضى الله تعالىٰ عنها کي الله تعالىٰ گهڻين خصلتن عطا فرمايون، جيڪي سندس لاءِ قابل فخر آهن. انهن مان ڪجهه هي آهن ته جبرئيل امين محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ هڪ ريشمي ڪپڙي تي سندس تصوير آندي ۽ عرض ڪيائين ته هيءَ توهان جي گهرواري آهي ۽ هي ته محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن پاڻ ڳوري کان سواءِ ڪنهن ٻي ڪنواري (باڪره) سان نڪاح نه فرمايو ۽ هي ته محبوب حضرت رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي وفات سندس گود ۾ ۽ سندس واري جي ڏينهن ٿي ۽ سندس حجره شريف ۾ محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جو آرامگاهه ۽ سند ن روضه اقدس ٿيو ۽ هي ته ڪنهن وقت اهڙي حالت ۾ محبوب سائين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن تي وحي نازل ٿيو جو حضرت صديقه ساڻن گڏ سندن لحاف (رلي، سوڙ) ۾ هوندي هئي ۽ هي ته پاڻ محبوب تاجدار عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي خليفي يارِ غار حضرت ابوبڪر صديق رضى الله تعالىٰ عنه جي نياڻي آهي ۽ هي ته پاڻ پاڪ پيدا ڪئي وئي ۽ ساڻس بخشش ۽ عزت واري رزق جو واعدو فرمايو ويو. ف٤٨ مسئلو: هن آيت مان ثابت ٿيو ته ٻئي جي گهر ۾ اجازت کان سواءِ داخل ٿيو ۽ اجازت وٺڻ جو هي طريقو به آهي ته بلند آواز سان سبحان الله يا الحمد لله يا الله اڪبر چئي يا کنگهي جنهن سان گهروارن کي معلوم ٿئي ته ڪو اچڻ گهري ٿو يا هي چئي ته ڇا مون کي اندر اچڻ جي اجازت آهي؟ ٻئي جي گهر مان اهو گهر مراد آهي جنهن ۾ ٻيو سُڪونت رکندو هجي، توڙي ان جو مالڪ هجي يا نه هجي. ف٤٩ مسئلو: ٻئي جي گهر وڃڻ واري جي جيڪڏهن مڪان جي مالڪ سان پهريائين ملاقات ٿي وڃي ته پهريائين سلام ڪري، پوءِ اجازت گهري ۽ جيڪڏهن اهو مڪان جي اندر هجي ته سلام سان گڏ اجازت گهري ۽ هن طرح ته چئي السلام عليڪم ڇا مون کي اندر اچڻ جي اجازت آهي؟ حديث شريف ۾ آهي ته سلام کي ڪلام تي مقدم ڪريو. حضرت عبدالله جي قرأت به انهيءَ تي دلالت ڪري ٿي. اُن جي قرأت هيءَ آهي حَتّٰى تُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا وَتَسْتَاْذِنُوْا ۽ هي به چيو ويو آهي ته پهريائين اجازت گهري، پوءِ سلام ڪري (مدارڪ، ڪشاف، احمدي). مسئلو: جيڪڏهن دروازي جي سامهون بيهڻ ۾ بي پردگي جو انديشو هجي ته پوءِ ساڄي يا کابي پاسي بيهي ڪري اجازت گهري. مسئلو: حديث شريف ۾ آهي ته جيڪڏهن گهر ۾ ماءُ هجي ته به اجازت گهري (مؤطا امام مالڪ). ف٥٠ يعني گهر ۾ اجازت ڏيڻ وارو موجود نه هجي. ف٥١ ڇو ته ٻئي جي ملڪيت ۾ تصرف ڪرڻ جي لاءِ ان جي رضا ضروري آهي. ف٥٢ ۽ اجازت طلب ڪرڻ ۾ تنگ ٿي اصرار نه ڪريو. مسئلو: ڪنهن جو دروازو

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوْا فُرُوْجَهُمْ ؕ ذٰلِكَ

مسلمان مردن کي حڪم ڏي تہ پنھنجي نظر ڪجھ جھڪي رکن ۽ پنھنجي شرمگاھن جي حفاظت ڪن وفه اھو انھن جي واسطي

اَزْكٰى لَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ﴿۳۰﴾ وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ

گھڻو پاڪيزو آھي بيشڪ الله کي انھن جي ڪمن جي خبر آھي. ۽ مسلمان عورتن کي حڪم ڏي تہ پنھنجون نظرون

يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوْجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ

ڪجھ جھڪيون رکن وف۵۶ ۽ پنھنجي پاڪدامني جي حفاظت ڪن ۽ پنھنجو سينگار نہ ڏيکارين وف۵۷ مگر جيترو

زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوْبِهِنَّ ۪ وَلَا

پاڻ ظاهر هجي ۽ چڱائي تہ پنھنجي گريبانن کي رئا ويڙهي رکن ۽ پنھنجي سينگار کي ظاهر نہ ڪن

يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ

مگر پنھنجي مڙسن تي يا پنھنجي پيءُ وف۵۸ يا مڙسن جي پيءُ وف۵۹ يا پنھنجي پٽن وف۶۰

اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْۤ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ

يا پنھنجي مڙس جي پٽن وف۶۱ يا پنھنجي ڀائرن يا پنھنجي ڀائٽن يا پنھنجي ڀاڻيجن وف۶۲ يا

بَنِيْۤ اَخَوٰتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ

پنھنجي دين جي عورتن يا پنھنجي ٻانهين جيڪي پنھنجي هٿ جي ملڪيت هجن وف۶۳ يا نوڪر بشرطيڪ شهوت وارا

اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِيْنَ لَمْ يَظْهَرُوْا عَلٰى عَوْرٰتِ

مرد نہ هجن وف۶۴ يا اهي ٻار جن کي عورتن جي شرمجهڙين شين جي خبر نہ آهي

النِّسَآءِ ۪ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِيْنَ مِنْ زِيْنَتِهِنَّ ؕ

وف۶۵ ۽ زمين تي پنھنجا پير زور سان نہ رکن جو معلوم ٿي وڃي انهن جو لڪل سينگار وف۶۶ ۽ الله جي طرف

وَتُوْبُوْۤا اِلَى اللّٰهِ جَمِيْعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۳۱﴾ وَاَنْكِحُوا

توبهہ ڪريو اي مسلمانو سموري جا سمورا هن اميد تي تہ توهان ڇوٽڪارو لهو. ۽ نڪاح ڪرائي ڇڏيو

الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصّٰلِحِيْنَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ ؕ اِنْ يَّكُوْنُوْا

پاڻ منجهان انهن جو جيڪي بنا نڪاح جي هجن وف۶۷ ۽ پنهنجي لائق ٻانهن ۽ ٻانهين جو جيڪڏهن اهي فقير هجن

فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۲﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ

تہ الله انهن کي غني ڪري ڇڏيندو پنهنجي فضل جي سبب وف۶۸ ۽ الله وسعت وارو ۽ علم وارو آهي. ۽ چڱائي تہ پاڻ کي بچائي رکن

ڪڙڪائڻ ۽ سخت آواز سان رڙيون ڪرڻ خاص ڪري عالمن ۽ بزرگن جي دروازن تي ايئن ڪرڻ، انهن کي زور سان پڪارڻ مڪروه ۽ ادب جي خلاف آهي. وف۵۳ مثلاً سرا مسافرخانا وغيره جوان ۾ وڃڻ جي لاءِ اجازت حاصل ڪرڻ جي ضرورت نہ آهي. شان نزول:- هي آيت انهن سڳورن جي جواب ۾ نازل ٿي، جن اجازت وٺڻ واري آيت يعني مٿين آيت نازل ٿيڻ کان پوءِ معلوم ڪيو هو تہ مڪ مڪرمه ۽ مدينہ طيبہ جي وچ ۾ ۽ شام جي رستي ۾ جيڪي مسافرخانا ٺهيل آهن، ڇا انهن ۾ بہ داخل ٿيڻ لاءِ اجازت وٺڻ ضروري آهي.

وف۵۴ ۽ جنهن شيءِ جو ڏسڻ جائز نہ آهي، ان تي نظر نہ وجهن. مسئلو:- مرد جو بدن ڌُن کان وٺي گوڏي جي هيٺ تائين اگهڙ آهي. ان جو ڏسڻ جائز نہ آهي ۽ عورتن مان پنهنجن محرمن ۽ ٻين جي ٻانهي جو ۽ اهوئي حڪم آهي مگر ايترو وڌيڪ جو انهن جي پيٽ ۽ پٺي جو ڏسڻ بہ جائز نہ آهي ۽ آزاد اجنبي عورت جي سموري بدن جو ڏسڻ ممنوع آهــي. اِنْ لَّمْ يَاْمَنْ مِّنَ الشَّهْوَةِ وَاِنْ اَمِنَ مِنْهَا فَالْمَمْنُوْعُ النَّظَرُ اِلٰى مَاسِوَى الْوَجْهِ وَالْكَفِّ وَالْقَدَمِ وَمَنْ يَّاْمَنُ فَاِنَّ الزَّمَانَ زَمَانُ الْفَسَادِ فَلَا يَحِلُّ النَّظَرُ اِلَى الْحُرَّةِ الْاَجْنَبِيَّةِ مُطْلَقًا مِّنْ غَيْرِ ضَرُوْرَةٍ (يعني جيڪڏهن شهوت کان امن وارو نہ هجي ۽ جيڪڏهن شهوت کان امن وارو آهي تہ پوءِ عورت جي منهن، هٿن ۽ پيرن کان سواءِ جسم جي حصي کي ڏسڻ ممنوع آهي ۽ جيڪو امن وارو آهي تہ بہ هي وقت بيشڪ فساد جو وقت آهي. پوءِ مطلقاً ضرورت کان سواءِ آزاد اجنبي عورت ڏانهن ڏسڻ حلال نہ آهي). مگر ضرورت جي حالت ۾ قاضي ۽ شاهد کي ۽ ان عورت سان نڪاح جي خواهش رکڻ واري کي منهن ڏيکارڻ جائز آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن عورت جي ذريعي سان حال معلوم ڪري سگهند وهجي تہ پوءِ نہ ڏسي ۽ طبيب کي بيماري جي جاءِ جو ضرورت جيترو حصو ڏسڻ جائز آهي. مسئلو: نابالغ ڇوڪري جي طرف بہ شهوت سان ڏسڻ ناجائز ۽ حرام آهي (مدارڪ ۽ احمدي).

وف۵۵ زنا ۽ حرام کان بچڻ يا هي معنيٰ آهي تہ پنهنجن شرمگاهن ۽ انهن جي لواحق يعني اگهڙ جي پوري بدن کي ڍڪن ۽ پردي جو پورو بندوبست ڪن. وف۵۶ ۽ ڌارين مردن کي نہ ڏسن. حديث شريف ۾ آهي تہ ازواج مطهرات مان ڪي امهات المؤمنين محبوب پيڪر رحمت سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ موجود هيون، انهيءَ وقت ابن مڪتوم آيو، محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ازواج مطهرات کي پردي جو حڪم مبارڪ فرمايو، انهن عرض ڪيو تہ اهو تہ نابين آهي. پاڻ فرمايائون توهين تہ نابين نہ آهيو (ترمذي ۽ ابو داؤد). هن حديث مان معلوم ٿيو تہ عورتن کي بہ نامحرم جو ڏسڻ ۽ ان جي سامهون ٿيڻ جائز نہ آهي. وف۵۷ ظاهر آهي هي آهي تہ اهو نماز جو حڪم آهي، نہ نظر جو، ڇو تہ آزاد عورت جو سمورو بدن اگهڙ آهي مڙس ۽ محرم کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي لاءِ ان جي ڪنهن حصي جو ڏسڻ ضرورت کان سواءِ جائز نہ آهي ۽ علاج وغيره جي ضرورت کان ضرورت جيترو ڏسڻ جائز آهي. (تفسير احمدي). وف۵۸ ۽ انهن جي حڪم ۾ ڏاڏو، پڙڏاڏو وغيره سمورا اصل. وف۵۹ جو اهي بہ محرم ٿي وڃن ٿا. وف۶۰ ۽ انهن جي حڪم ۾ آهي انهن جي اولاد. وف۶۱ جو اهي بہ محرم ٿي ويا. وف۶۲ ۽ انهن جي حڪم ۾ آهن چاچا، ماما وغيره سمورا محرم. حضرعمر فاروق رضي الله تعالىٰ عنه ابوعبيده بن جراح کي لکيو هو تہ ڪتابي ڪافرن جي عورتن کي مسلمان عورتن سان گڏ حمام خاني ۾ داخل ٿيڻ کان منع ڪري. هن مان ثابت ٿيو تہ مسلمان عورت کي ڪافرياڻي عورت جي سامهون پنهنجو بدن کولڻ جائز نہ آهي. مسئلو:- عورت پنهنجي غلام کان بہ تاريبي مرد وانگر پردو ڪري. (مدارڪ وغيره). وف۶۳ انهن تي پنهنجو سينگار ظاهر ڪرڻ ممنوع آهي ۽ غلام انهن جي حڪم ۾ نہ آهي، ان کي پنهنجي مالڪ جي زينت جي جاين جو ڏسڻ جائز نہ آهي. وف۶۴ مثلاً اهڙا پوڙها هجن جن کي اصلاً شهوت باقي نہ رهي هجي ۽ هجن صالح. مسئلو:- حنفي امامن وٽ خصي ۽ نامرد نظر جي حُرمت ۾ اجنبي جو حڪم رکن ٿا. مسئلو:- اهڙي طرح قبيح الافعال مخنث (ڪدڙي) کان بہ پردو ڪيو وڃي جيئن مسلم جي حديث مان ثابت آهي. وف۶۵ اهي اڃا ناداني نابالغ آهن. وف۶۶ يعني عورتون گهر جي اندر گهمڻ ڦرڻ ۾ بہ پير ايتري قدر آهستي رکن جو انهن جي زيور جو آواز بہ نہ ٻُڌو وڃي. مسئلو:- انهيءَ ڪري گهر جي تہ عورتون آواز وارا پيرڇاڻ بہ نہ پائن. حديث شريف ۾ آهي تہ الله تعالىٰ ان قوم جي دعا قبول نہ ٿو فرمائي جن جون عورتون گهنگهرو پائن ٿيون. هن مان سمجهڻ گهرجي تہ جڏهن زيور جو آواز دعا جي قبول نہ ٿيڻ جو سبب آهي تہ پوءِ خاص عورت جو آواز ۽ ان جي بي پردگي ڪيئن نہ غضب الاهي جو سبب ٿيندي ۽ پردي جي طرف کان بي پرواهي تباهي جو سبب آهي. (الله تعالىٰ جي پناهه) تفسير احمدي وغيره. وف۶۷ ڀلي مرد يا عورت، ڪنواري يا غير ڪنوار. وف۶۸ هن غنا مان مراد يا تہ قناعت آهي جو اها بهترين غنا آهي، جيڪا قناعت واري کي ترددن کان بي نياز ڪري ڇڏي ٿي يا ڪفايت، جو هڪ جي کاڌي پنجي لاءِ ڪافي ٿي وڃي، جيئن حديث شريف ۾ وارد ٿيو آهي يا زال ۽ مڙس جي ٻنهي رزقن جو گڏ ٿيڻ يا فراخي نڪاح جي برڪت سان جيئن تہ اميرالمؤمنين سيدنا حضرت عمر فاروق رضي الله تعالىٰ عنه کان مروي آهي.

الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ وَ
٦٩ اهي جيڪي نڪاح جي طاقت نہ ٿا رکن ٧٠ ايتري تائين جو الله انهن کي طاقت وارو ڪري پنهنجي فضل سان ٧١
الَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوْهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ
۽ توهان جي هٿ جي ملڪيت ٻانهين غلامن مان جيڪي ڪجهہ مال ڪمائي ڏيڻ جي شرط تي پنهنجي آزادي لکرائڻ گهرن تہ انهن کي لکي ڏيو ٧٢ جيڪڏهن
فِيْهِمْ خَيْرًا ۖ وَّاٰتُوْهُمْ مِّنْ مَّالِ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اٰتٰىكُمْ ؕ وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ
انهن ۾ ڪا چڱائي معلوم ڪريو ٧٣ ۽ ان تي انهن جي مدد ڪريو الله جي مال مان جيڪي توهان کي ڏنائين ٧٤ ۽ مجبور نہ ڪريو پنهنجين
عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوْا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَ
ٻانهين کي بدڪاري تي جڏهن جو اهي بچڻ چاهن جيئن توهان دنيوي زندگي جو ڪجهہ مال حاصل ڪرڻ چاهيو ٧٥ ۽
مَنْ يُّكْرِهْهُّنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْۢ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ
جيڪو انهن کي مجبور ڪندو پوءِ بيشڪ الله ان کان پوءِ جو اهي مجبوري ۾ آهن بخشيندڙ مهربان آهي. ٧٦ ۽ بيشڪ
اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ وَّمَثَلًا مِّنَ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
اسان نازل ڪيون توهان جي طرف روشن آيتون ٧٧ ۽ ڪجهہ انهن ماڻهن جو بيان جيڪي توهان کان اڳي گذري ويا ۽
وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٣٤﴾ ع اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ مَثَلُ نُوْرِهٖ
ع ٤ ٨ ١٠
پرهيزگارن جي واسطي نصيحت. الله نور آهي ٧٨ آسمانن ۽ زمين جو ان جي نور جو ٧٩ مثال ايئن آهي
كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ؕ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ
جيئن هڪ طاق جو جنهن ۾ ڏيئو آهي اهو ڏيئو هڪ فانوس ۾ آهي ۽ اهو فانوس گويا هڪ
كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ
ستارو آهي موتي وانگر چمڪندڙ روشن ٿئي ٿو برڪت واري وڻ زيتون مان ٨٠ جيڪو نہ اوڀر جو آهي نہ اولهہ جو
وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ؕ نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ ؕ
٨١ قريب آهي جو ان جو تيل ٨٢ روشن ٿي پوي جيتوڻيڪ ان کي باهہ نہ ڇهي نور تي نور آهي ٨٣
يَهْدِى اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ؕ
الله پنهنجي نور جي راهہ ٻڌائي ٿو جنهن کي گهري ۽ الله مثال بيان فرمائيندو آهي ماڻهن جي واسطي
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٣٥﴾ فِيْ بُيُوْتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ
۽ الله سڀ ڪجهہ ڄاڻي ٿو. انهن گهرن ۾ جن جي واسطي الله حڪم فرمايو آهي بلند ڪرڻ جو ٨٤ ۽ انهن ۾ سندس

٦٩ حرام ڪاري کان. ٧٠ جن کي مهر ۽ نفقہ (خرچ) حاصل نہ آهن. ٧١ ۽ اهي مهر ۽ نفقہ ادا ڪرڻ جي قابل ٿي وڃن. حديث شريف ۾ آهي تہ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو تہ جيڪو نڪاح جي قدرت رکي، سو نڪاح ڪري ڇوتہ نڪاح پاڪدامني ۽ پاڪائي جو مددگار آهي ۽ جنهن کي نڪاح جي طاقت نہ هجي سو روزا رکي، ڇوتہ اهي شهوتن جي ٽوڙڻ وارا آهن. ٧٢ تہ اُهي ايترو مال ادا ڪري آزاد ٿي وڃن ۽ اهڙي قسم جي آزادي کي ڪتابت چون ٿا ۽ آيت ۾ ان جو امر جائز هجڻ جي لاءِ آهي ۽ اهو جائز هجڻ هن شرط سان گڏ مشروط آهي، جيڪو هن کان پوءِ آيت ۾ مذڪور آهي. شان نزول :- حويطب بن عبدالعزیٰ جي غلام صبيح پنهنجي مولیٰ کي ڪتابت جي درخواست ڪئي. مولیٰ انڪار ڪيو. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. پوءِ حويطب ان کي سؤ دينارن تي مڪاتب ڪري ڇڏيو ۽ انهن مان ويهہ دينار ان کي بخشي ڇڏيائين. باقي ان ادا ڪيا. ٧٣ ڀلائي مان مراد امانت ديانت ۽ ڪمائي تي قدرت رکڻ آهي جو اهو حلال روزي مان مال حاصل ڪري آزاد ٿي سگهي ۽ مولیٰ کي مال ڏيئي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ پنند ۽ نہ ٿئي. انهيءَ ڪري حضرت سلمان فارسي رضى الله تعالیٰ عنه پنهنجي غلام کي مڪاتب ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو جيڪو پنڻ کان سواءِ ٻيو ڪو ڪمائي جو ذريعو نہ رکندو هو. ٧٤ مسلمانن کي ارشاد آهي تہ اُهي مڪاتب ٻانهن جي زڪواة وغيره ڏيئي مدد ڪن، جنهن سان اهي ڪتابت جو معاوضو ادا ڪري پنهنجو ڪنڌ آزاد ڪرائي آزاد ٿي سگهن. ٧٥ يعني مال جي لالچ ۾ انڌا ٿي ڪري ٻانهين کي بدڪاري تي مجبور نہ ڪريو. شان نزول :- هيءَ آيت عبدالله بن ابي بن سلول منافق جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪو مال حاصل ڪرڻ جي لاءِ پنهنجين ٻانهين کي بدڪاري تي مجبور ڪندو هو. انهن ٻانهين محبوب رحمتِ عالم سرورِ ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ ان جي شڪايت ڪئي، جنهن تي اها آيت سڳوري نازل ٿي. ٧٦ ۽ گناهہ جو وبال مجبور ڪرڻ واري تي. ٧٧ جن حلال وحرام، حدود واحڪام سڀني کي واضح ڪري ڇڏيو. ٧٨ نور الله تعالیٰ جي نالن مان هڪ نالو آهي. حضرت ابن عباس رضى الله تعالیٰ عنهما فرمايو، معنیٰ هي آهي تہ الله تعالیٰ آسمانن ۽ زمين جو هادي آهي تہ پوءِ آسمانن ۽ زمين وارا ان جي نور سان حق جي واٽ لهن ٿا ۽ ان جي هدايت سان گمراهي جي حيرت کان ڇوٽڪارو حاصل ڪن ٿا. ڪن مفسرن فرمايو تہ معنیٰ هي آهي تہ الله تعالیٰ آسمانن ۽ زمين کي روشن ڪرڻ وارو آهي. ان آسمانن کي ملائڪن ۽ زمين کي نبين سڳورن سان منور ڪيو. ٧٩ الله تعالیٰ جي نور مان يا تہ مؤمن جي دل جي اها نورانيت مراد آهي، جنهن سان اهو هدايت لهي ٿو ۽ ڪامياب ٿئي ٿو. حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو تہ الله تعالیٰ جي ان نور جو مثال، جيڪو ان مؤمن کي عطا فرمايو. ڪن مفسرن هِن نور مان قرآن پاڪ مُراد ورتو ۽ هڪ تفسير هي آهي تہ هِن نور مان مُراد محبوب سيد ڪائنات افضل موجودات رحمتِ عالم حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن آهن. ٨٠ هي وڻ نهايت گهڻي برڪت وارو آهي، ڇوتہ ان جو تيل، جنهن کي "زيت" چوندا آهن، نهايت صاف ۽ پاڪ روشني ڏي ٿو. مٿي ۾ هڻبو وڃي ٿو، ڀاڄي ۽ شوربي جي جاءِ تي ماني سان بہ کاڌو وڃي ٿو. دنيا جي ڪنهن بہ تيل ۾ اهڙا وصف نہ آهي ۽ زيتون وڻ جابن ۾ ٿا ٿين (خازن). ٨١ بلڪ وچٿرو آهي، جو ان کي گرمي کان نقصان پهچي، نہ سردي کان ۽ اهو نهايت سٺي ۽ اعلیٰ آهي ۽ ان جو ڦر وچٿري غايت ۾. ٨٢ پنهنجي پاڪائي ۽ نرمي جي ڪري پاڻ. ٨٣ هن تمثيل جي معنیٰ ۾ علم وارن جا ڪيترائي قول آهن. هڪ هي تہ نور مان مُراد هدايت آهي ۽ معنیٰ هي آهي تہ الله تعالیٰ جي هدايت انتها ظهور ۾ آهي جو محسوسات جي جهان ۾ ان جي تشبيه اهڙي روشندان سان ٿي سگهي ٿي، جنهن ۾ صاف شفاف فانوس هجي. ان فانوس ۾ اهڙو ڏيئو هجي، جيڪو نهايت ئي بهتر ۽ صاف ڪرڻ واري زيتون ٨٤ سان روشن هجي، جو ان جي روشني نهايت اعلیٰ ۽ صاف هجي ۽ هڪ قول هي آهي تہ هي تمثيل محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي نور جو آهي. حضرت ابن عباس رضى الله تعالیٰ عنهما ڪعب احبار کي فرمايو تہ هن آيت جي معنیٰ بيان ڪر. ان فرمايو تہ الله تعالیٰ پنهنجي نبي صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جو مثال بيان فرمايو، روشندان (جارو) تہ محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن جو سينو مبارڪ آهي ۽ فانوس دل مبارڪ ۽ ڏيئو نبوت، جيڪو نبوت جي وڻ کان روشن آهي ۽ ان نورِ محمّدي صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جي روشني ۽ اسائت ان ڪمال ظهور جي مرتبي تي آهي جو جيڪڏهن پاڻ پنهنجي نبي هجڻ جو بيان نہ فرمائن تڏهن بہ خلق تي ظاهر ٿي وڃي ۽ حضرت ابن عمر رضى الله تعالیٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي تہ روشندان تہ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جو سينو مبارڪ آهي ۽ فانوس دل پاڪ ۽ ڏيئو اهو نور آهي، جيڪو الله تعالیٰ ان ۾ رکيو جو شرقي آهي نہ غربي، نہ يهودي ۽ نہ نصراني، هڪ مبارڪ وڻ کان روشن آهي، اهو وڻ حضرت ابراهيم عليه السلام آهي. نور قلب ابراهيم تي نور محمّدي صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم نور تي نور آهي ۽ محمّد بن ڪعب قرظي چيو تہ روشندان ۽ فانوس تہ حضرت اسماعيل عليه السلام*، جو گهڻا نبي سڳورا سندن نسل مان آهن ۽ شرقي ۽ غربي نہ هجڻ جي هيءَ معنیٰ آهي تہ حضرت ابراهيم عليه السلام نہ يهودي هو، نہ نصراني، ڇوتہ يهودي اولهہ طرف نماز پڙهن ٿا ۽ نصاریٰ اوڀر طرف. قريب آهي جو محبوب مُحمّد مصطفیٰ احمد مجتبیٰ سرورِ ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جا محاسن ۽ ڪمالات وحي جي نزول کان اڳ بہ خلق تي ظاهر ٿي وڃن. نور تي نور هي تہ نبي آهن نبي جي نسل مان، نورِ محمّدي صلى الله تعالیٰ

* آهي ۽ ڏيئو سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم ۽ وڻ مبارڪ حضرت ابراهيم عليه السلام

فِيْهَا اسْمُهٗ ۙ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيْهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ ۙ لَّا تُلْهِيْهِمْ

نالو ورتو وڃي ٿو الله جي تسبيح پڙهندا آهن انهن ۾ صبح ۽ شام ۾ ف٨٥ اهي مردجن کي غافل نه ٿو ڪري

تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيْتَآءِ الزَّكٰوةِ ۙ

ڪو واپار ۽ نه ئي ڪا خريد و فروخت الله جي ياد کان ف٨٦ ۽ نماز قائم رکڻ ف٨٧ ۽ زڪواة ادا ڪرڻ کان ف٨٨

يَخَافُوْنَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيْهِ الْقُلُوْبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ ۙ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ

ڊڄن ٿا ان ڏينهن کان جنهن ڏينهن ڦري ويندا دليون ۽ اکيون ف٨٩، جيئن الله انهن کي بدلو ڏي

اَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ

سندن بهتر ڪم جو ۽ پنهنجي فضل سان انهن کي وڌيڪ انعام ڏي ۽ الله روزي ڏي ٿو

بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍۢ بِقِيْعَةٍ يَّحْسَبُهُ

بي حساب جنهن کي گهري ۽ جن ڪفر ڪيو انهن جا عمل ايئن آهن جيئن اس ۾ چمڪندڙ واري رڻ پٽ ۾

الظَّمْاٰنُ مَآءً ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَّوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ

جو گمان ڪري ان کي اڃايل پاڻي ايستائين جو جڏهن ان وٽ آيو ته ان کي ڪجهه نه ڏٺائين ف٩٠ ۽ الله کي پنهنجي قريب ڏٺائين،

فَوَفّٰىهُ حِسَابَهٗ ؕ وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ ۙ اَوْ كَظُلُمٰتٍ فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ

پوءِ ان سندس حساب پورو پورو ڏيئي ڇڏيو ۽ الله جلدي حساب ڪري ٿو ف٩١ يا اونداهين وانگر ڪنهن

يَّغْشٰىهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ؕ ظُلُمٰتٌۢ

اونهي درياءَ ف٩٢ ۾ ان جي مٿان موج، موج جي مٿان وري موج ان جي مٿان ڪڪر اونداهيون آهن

بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ؕ اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهٗ لَمْ يَكَدْ يَرٰىهَا ؕ وَمَنْ لَّمْ

هڪ ٻئي مٿان ف٩٣ جڏهن پنهنجو هٿ ٻاهر ڪڍي نه آهي قريب جو ڪجهه ڏسڻ ۾ اچي ف٩٤ ۽ جنهن کي الله نور نه ڏي

يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ ﴿٤٠﴾ ع اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ — ع ٥/٦ ١١

ته ان جي واسطي ڪٿي به نور نه آهي. ف٩٥ ڇا تون نه ڏٺو ته الله جي پاڪائي بيان ڪن ٿا جو

فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صٰٓفّٰتٍ ؕ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَ

ڪجهه آسمانن ۽ زمين ۾ آهن ۽ پکي ف٩٦ پر پکيڙيندي، سڀني کي معلوم آهي پنهنجي نماز ۽

تَسْبِيْحَهٗ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ

ان جي پاڪائي بيان ڪرڻ جو طريقو ۽ الله انهن جي ڪمن کي ڄاڻي ٿو ۽ الله جي ئي واسطي آهي آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي

عليه واله وسلم آهي نورِ ابراهيمي ٿي، اڌ کان نه ٻيا به گهڻا قول آهن (خازن). ف٨٤ ۽ انهن جي تعظيم ۽ پاڪائي لازم ڪيائين. انهن گهرن مان مُراد مسجدون آهن. حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو زمين تي مسجدون الله جو گهر آهن

ف٨٥ تسبيح مان مُراد نمازون آهن. صبح جي تسبيح مان فجر ۽ شام مان ٻيپهري ٽيپهري، سانجهي ۽ سومهڻي مُراد آهن.

ف٨٦ ۽ ان جي قلبي ذڪر ۽ زباني ذڪر ۽ نماز جي وقتن تي مسجدن جي حاضري کان.

ف٨٧ ۽ انهن کي وقت تي ادا ڪرڻ کان. حضرت ابن عمر رضى الله تعالىٰ عنهما بازار ۾ هو مسجد ۾ نماز لاءِ تڪبير چئي وئي، پاڻ ڏٺائين ته بازار وارا اٿيا ۽ دوڪان بند ڪري مسجد ۾ داخل ٿي ويا ته پوءِ فرمايائين ته آيت رِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ اهڙن ئي ماڻهن جي حق ۾ آهي.

ف٨٨ ان جي وقت تي.

ف٨٩ دليون جو ڦري رهڻ هي آهي ته خوف ۽ بي قراري جي سختي کان ڦري گلي تائين چڙهي اينديون، جو نه ٻاهر نڪرن، نه هيٺ لهن ۽ اکيون مٿي چڙهي وينديون يا هي معنىٰ آهي ته ڪافرن جون دليون ڪفر ۽ شڪ کان ايمان ۽ يقين جي طرف موٽي وينديون ۽ اکين تان پردا کڄي ويندا، هي تران ڏينهن جو بيان آهي. آيت ۾ هي ارشاد فرمايو ويو ته اهي فرمانبردار ٻانها جيڪي ذڪر ۽ طاعت ۾ نهايت تيز ۽ تيار رهن ٿا ۽ عبادت جي ادا ۾ سرگرم رهن ٿا، هن سهڻي عمل جي باوجود ان ڏينهن کان خوفزده رهن ٿا ۽ سمجهن ٿا ته الله تعالىٰ جي عبادت جو حق ادا ئي نه سگهيو.

ف٩٠ يعني پاڻي سمجهي ان جي ڳولا ۾ نڪتو، جڏهن اتي پهتو ته پاڻي جو نالو ۽ نشان نه هو. ايئن ئي ڪافر پنهنجي خيال ۾ نيڪيون ڪري ٿو ۽ سمجهي ٿو ته الله تعالىٰ کان ان جو ثواب لهندو، پر جڏهن قيامت جي ميدان ۾ پهچندو ته ثواب نه لهندو، بلڪ وڏي عذاب ۾ گرفتار ٿيندو ۽ ان وقت سندس حسرت ۽ رنج وغم ان اُڃ کان تمام وڌيڪ ٿيندو.

ف٩١ ڪافرن جي عملن جو اهڙو ٻيو مثال آهي.

ف٩٢ سمنڊن جي اونهائي ۾.

ف٩٣ هڪ اونداهي درياءَ جي اونهائي جي اُن تي هڪ ٻي اونداهي موجن جي ڪثرت جي ان تي ٻي اونداهي ڪڪرن جي گهٽيل جهڙ جي انهن اونداهين جي سختي جو اهو عالم جو جيڪو ان ۾ هجي اهو.

ف٩٤ هن جي باوجود جو پنهنجو هٿ نهايت ئي قريب ۽ پنهنجي جسم جو جزو آهي، جڏهن اهو به نظر نه اچي ته ٻيو ٻي ڪهڙي شيءِ نظر ايندي. اهڙو ئي حال آهي ڪافر جو، جو اهو ڪوڙي عقيدي ناحق قول ۽ بڇڙي عمل جي اوندهين ۾ گرفتار آهي. ڪن مفسرن فرمايو ته درياءَ جي ڪُن ۽ ان جي اونهائي سان ڪافر جي دل کي ۽ موجن سان جهالت، شڪ ۽ حيرت کي جيڪي ڪافر جي دل تي ڇانيل آهن ۽ ڪڪرن سان مُهر کي جيڪا انهن جي دلين تي آهي، تشبيه ڏني وئي.

ف٩٥ ڪامياب اهو ٿئي ٿو، جنهن کي اهو هدايت ڏئي. ف٩٦ جيڪي آسمان ۽ زمين جي وچ ۾ آهن.

وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ
۽ الله جي طرف ئي موٽڻ آهي. ڇا نه ڏٺو اٿئي ته الله نرم نرم هلائي ٿو ڪڪرن کي ف٩٧ پوءِ انهن کي پاڻ ۾ ملائي ٿو

ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ
ف٩٨ پوءِ انهن کي تهه بتهه ڪري ٿو پوءِ تون ڏسندين ته مينهن انهيءَ جي وچان نڪري ٿو ۽ لاهي ٿو آسمان کان

السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ
ان مان جو برف جا پهاڙ آهن ان مان ڪجهه ڳڙا ف٩٩ پوءِ اهو سٽي ٿو جنهن تي چاهي ف١٠٠ ۽ ان کي ڦيرائي ڇڏي ٿو

عَنْ مَنْ يَشَاءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللَّهُ
جنهن کان گهري ٿو ف١٠١ قريب آهي جو انهيءَ جي بجلي جي چمڪ اکيون وٺي ف١٠٢. الله مٽاسٽا ڪري ٿو

اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ
رات ۽ ڏينهن جي ف١٠٣ بيشڪ ان ۾ سمجهڻ جو مقام آهي نظر وارن جي واسطي. الله زمين تي هر

كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ
چرندڙ شيءِ پاڻيءَ مان خلقي ف١٠٤ پوءِ انهن مان ڪو پنهنجي پيٽ تي هلي ٿو ف١٠٥ ۽ انهن مان ڪو

يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا
ٻن پيرن تي هلي ٿو ف١٠٦ ۽ انهن مان ڪوئي چئن پيرن تي هلي ٿو ف١٠٧ الله پيدا فرمائي ٿو

يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ ۚ
جيڪي گهري. بيشڪ الله سڀ ڪجهه ڪري سگهي ٿو. بيشڪ اسان نازل ڪيون صاف بيان ڪندڙ آيتون

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ آمَنَّا
ف١٠٨ ۽ الله جنهن کي گهري سڌي واٽ ڏيکاري ف١٠٩. ۽ چون ٿا اسان ايمان آندو

بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ
الله ۽ رسول تي ۽ حڪم مڃيو سين پوءِ ڪي انهن مان ان کان پوءِ ڦري وڃن ٿا ف١١٠

وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ
۽ اهي مسلمان نه آهن ف١١١ ۽ جڏهن سڏيا وڃن الله ۽ ان جي رسول جي طرف جو رسول انهن ۾ فيصلو فرمائي

بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا
تڏهن انهن مان هڪڙو ٽولو مُنهن ڦيري وڃي ٿو. ۽ جيڪڏهن انهن جي فائدي ۾ فيصلو هجي ته ان

ف٩٧ جنهن سرزمين ۾ جن شهرن جي طرف چاهي.

ف٩٨ ۽ انهن جي ٽڪرين کي ڳنڍ ڪري ٿو.

ف٩٩ هن جي معنيٰ يا ته هي آهي ته جهڙي طرح زمين ۾ پٿرن جا جبل آهن ائين ئي آسمان ۾ برف جا جبل الله تعاليٰ پيدا ڪيا آهن ۽ هي ان جي قدرت کان ڪجهه پري نه آهي، انهن جبلن مان ڳڙا وسائي ٿو يا هي معنيٰ آهي ته آسمان مان ڳڙن جي جبلن جو جبل وسائي ٿو يعني گهڻائي سان ڳڙا وسائي ٿو. (مدارڪ وغيره)

ف١٠٠ ۽ جنهن جي جان ۽ مال کي گهري ٿو، انهن کي هلاڪ ۽ تباهه ڪري ٿو.

ف١٠١ ان جي جان ۽ مال کي محفوظ رکي ٿو.

ف١٠٢ ۽ روشني جي تيزي سان اکين کي بيڪار ڪري ڇڏي.

ف١٠٣ جو رات کان پوءِ ڏينهن آڻي ٿو ۽ ڏينهن کان پوءِ رات.

ف١٠٤ يعني حيوان جي سڀني جنسن کي پاڻي جي جنس مان پيدا ڪيائين ۽ پاڻي انهن سڀني جو اصل آهي ۽ اهي سڀ اصل سان متحد هجڻ جي باوجود هڪ ٻئي کان ڪيتري قدر مختلف آهن. اهو جهان جي خالق جي علم و حڪمت ۽ ان جي ڪمال قدرت جو روشن دليل آهي.

ف١٠٥ جيئن ته نانگ، مڇي ۽ ٻيا ڪيترائي ڪيڙا.

ف١٠٦ جيئن ته ماڻهو ۽ پکي.

ف١٠٧ جيئن ته چوپايا ۽ ڦاڙيندڙ جانور.

ف١٠٨ يعني قرآن ڪريم، جنهن ۾ هدايت ۽ احڪام، حلال ۽ حرام جو واضح بيان آهي.

ف١٠٩ ۽ سِڌو رستو، جنهن تي هلڻ سان رضاءِ الاهي ۽ آخرت جي نعمت حاصل ٿئي ۽ دين اسلام آهي. آيتن جي ذڪر فرمائڻ کان پوءِ هي ٻڌايو وڃي ٿو ته انسان ٽن ٽولن ۾ تقسيم ٿي ويا. هڪ اهي جن ظاهر ۾ حق جي تصديق ڪئي ۽ باطن ۾ تڪذيب ڪندا رهيا، سي منافق مشهور آهن. ٻيا اهي جن ظاهر توڙي باطن ۾ تصديق ڪري معتقد رهيا، سي آهن مخلص. ٽيان اهي جن ظاهر توڙي باطن ۾ تڪذيب ڪئي، سي آهن ڪافر. انهن جو ذڪر ترتيب سان فرمايو وڃي ٿو.

ف١١٠ ۽ پنهنجي قول جي پابندي نه ٿا ڪن.

ف١١١ منافق آهن ڇو ته انهن جون دليون انهن جي زبانن جي موافق نه آهن.

إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ

جي طرف اچن مڃيندي ف١١٢ ڇا انهن جي دلين ۾ بيماري آهي ف١١٣ يا شڪ رکن ٿا ف١١٤ يا اهي ڊڄن ٿا

أَن يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ۚ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا ع ٦ ١٠ ١٢

ته الله ۽ رسول انهن تي ظلم ڪندا ف١١٥ بلڪ اُهي پاڻ ئي ظالم آهن.

كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

مسلمانن جي ڳالهه ته هيءَ آهي ف١١٦ جڏهن الله ۽ رسول جي طرف سڏيا وڃن جو رسول انهن ۾ فيصلو فرمائي

أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن يُطِعِ

جو عرض ڪن ته اسان ٻُڌو ۽ حڪم مڃيو ۽ اهي ئي ماڻهو مراد کي پهتا. ۽ جيڪو حڪم مڃي

اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾

الله ۽ سندس رسول جو ۽ الله کان ڊڄي ۽ پرهيزگاري ڪري ته اهي ئي ماڻهو ڪامياب آهن

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُل

۽ انهن ف١١٧ الله جو قسم کنيو تاڪيد سان قسم جيڪڏهن تون انهن کي حڪم ڏيندين ته اهي ضرور جهاد تي نڪرندا

لَّا تُقْسِمُوا ۖ طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ

تون فرماءِ قسم نه کڻو ف١١٨ شريعت جي موافق فرمانبرداري گهرجي بيشڪ الله ڄاڻي ٿو جو ڪجهه اوهان ڪريو ٿا ف١١٩

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ

تون فرماءِ الله جو حڪم مڃيو ۽ رسول جو حڪم مڃيو ف١٢٠ پوءِ جيڪڏهن تون منهن ڦيريو ف١٢١ ته پوءِ رسول جي ذمي اهو ئي آهي جيڪو ان تي

وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا

لازم ڪيو ويو ف١٢٢ ۽ توهان تي اهو جنهن جو توهان تي بار رکيو ويو ۽ ف١٢٣ جيڪڏهن رسول جي فرمانبرداري ڪندؤ ته هدايت وارا ٿيندؤ ۽ رسول جي ذمي نه

الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

آهي مگر صاف پهچائي ڇڏڻ. ف١٢٤ الله واعدو ڪيو انهن سان جن توهان منجهان ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون ف١٢٥

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

ته ضرور انهن کي زمين ۾ خلافت ڏيندو ف١٢٦ جيئن انهن کان اڳين کي خلافت ڏنائين ف١٢٧

وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن

۽ ضرور انهن جي واسطي جمائي ڇڏيندو انهن جو اهو دين جنهن کي انهن جي واسطي پسند فرمايائين ف١٢٨ ۽ ضرور انهن جي

ف١١٢ ڪافر ۽ منافق گهڻا ڀيرا تجربا ڪري چُڪا هُئا ۽ انهن کي ڪامل يقين هو ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جو فيصلو سراسر حق ۽ عدل هوندو آهي، ان ڪري انهن ۾ جيڪو سچو هوندو هو، سو ته خواهش ڪندو هو ته حضور پر نور محبوب سرورِ ڪائنات صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن سندس فيصلو ڪرڻ فرمائن، پر جيڪو ناحق تي هوندو هو، سو چاهيندو هو ته محبوب رسولِ اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي سچي عدالت سان اهو پنهنجي ناجائز مُراد نه ٿو لهي سگهي، تنهن ڪري اهو محبوب رحمتِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي فيصلي کان ڊڄندو ۽ گهٻرائيندو هو. شان نزول:- بِشر نالي هڪ منافق هو. ان جو هڪ يهودي سان زمين جي معاملي ۾ جهيڙو هو. يهودي ڄاڻيندو هو ته اهوان معاملي ۾ سچو آهي ۽ ان کي پڪ يقين هو ته محبوبِ پاڪ صاحبِ لولاڪ حضور اقدس صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن حق ۽ عدل جو فيصلو فرمائيندا آهن، ان ڪري ان خواهش ڪئي ته اهو مقدمو محبوب سائين جن کان حل ڪرايو وڃي، پر منافق به ڄاڻندو هو ته آئون ڪوڙو آهيان ۽ محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن عدل ۽ انصاف ۾ ڪنهن جي به رعايت نه ڪندا آهن. ان ڪري اهو محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي فيصلي تي راضي نه ٿيو ۽ ڪعب بن اشرف يهودي کان فيصلو ڪرائڻ تي جميل رهيو ۽ محبوب ڪريم جن متعلق چوڻ لڳو ته اُهي اسان تي ظلم ڪندا. ان تي هي آيت نازل ٿي.

ف١١٣ ڪفر يا نفاق جي.

ف١١٤ محبوب رحمتِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي نبوت ۾.

ف١١٥ ايئن ته آهي ئي نه ڇو ته اُهي گهوڙڪجهه ڄاڻن ٿا ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جو فيصلو حق کان تجاوز ڪري ئي نه ٿو سگهي ۽ بد ديانت سندن عدالت سان پرائي حق مارڻ ۾ ڪامياب نه ٿي سگهي. انهيءَ سبب جي ڪري اهي سندن فيصلي کان پاسو ڪن ٿا.

ف١١٦ ۽ انهن کي اهڙا ب جو طريقو لازم آهي ته.

ف١١٧ يعني منافقن (مدارڪ).

ف١١٨ جو ڪوڙو قسم گناهه آهي.

ف١١٩ زباني اطاعت ۽ عملي مخالفت ان کان ڪجهه به لڪل نه آهي.

ف١٢٠ سچي دل ۽ سچي نيت سان.

ف١٢١ حضرت محبوب پيغمبر ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جن جي فرمانبرداري کان ته پوءِ ان ۾ انهن جو ڪو به نقصان نه آهي.

ف١٢٢ يعني دين جي تبليغ ۽ احڪامِ الاهي جو پهچائڻ، ان کي محبوب رسول ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جن چڱي طرح ادا ڪيو ۽ اُهي پنهنجي فرض کي پورو ڪري چُڪا. ف١٢٣ يعني محبوب رسول عليه الصلوٰة والسلام جن جي اطاعت ۽ فرمانبرداري. ف١٢٤ اهڙي طرح محبوب رسولِ اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن تمام واضح طريقي سان پهچائي ڇڏيو. ف١٢٥ شان نزول:- محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن وحي نازل ٿيڻ کان ڏهن سالن تائين مڪه مڪرمه ۾ صحابهء ڪرام سان گڏ قيام فرمايو ۽ ڪافرن جي لڳاتار تڪليفن جي باوجود صبر فرمائيندا رهيا. آخر الله تعالىٰ جي حڪم مبارڪ سان مدينه طيبه ڏانهن هجرت فرمايائون ۽ انصار جي گهرن کي رهائش سان سرفراز ڪيائون مگر قريش ان تي به باز نه آيا. روزانو انهن جي طرفان جنگ جا اعلان ٿيندا رهندا هُئا ۽ قسم قسم جون ڌمڪيون ڏنيون وينديون هيون. حضرت محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جا صحابهء ڪرام هر وقت خطري ۾ رهندا هُئا ۽ هٿيار ساڻ رکندا هُئا. هڪڙي ڏينهن هڪ صحابي سگوري فرمايو، ڪڏهن اهو ڏينهن به ٿيندو جو اسان کي امن حاصل ٿيءُ ۽ هٿيارن جي بار کان فارغ ٿيون. ان تي هي آيت نازل ٿي. ف١٢٦ ۽ ڪفر جي بجاءِ توهان جي فرمانروائي ٿيندي. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته جنهن جنهن شيءِ تي رات ۽ ڏينهن گذريا آهن، انهن سڀني تي دين اسلام داخل ٿيندو. ف١٢٧ حضرت داؤد ۽ سليمان وغيره نبين سڳورن کي ۽ جيئن ته مصر ۽ شام جي ظالم بادشاهن کي هلاڪ ڪري بني اسرائيل کي خلافت ڏنائين ۽ انهن ملڪن تي انهن کي مسلط ڪيائين. ف١٢٨ يعني دين اسلام کي سڀني دينن تي غالب فرمائيندو.

بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ۭ يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْـًٔـا ۭ وَمَنْ كَفَرَ
پهرئين خوف کي امن سان مٽائي ڇڏيندو ف١٢٩ منهنجي عبادت ڪن ڪنهن کي به منهنجو شريڪ نه ٺاهن ۽ جيڪو ان کان پوءِ ناشڪري ڪري
بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۝ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
ته پوءِ اهي ئي فاسق (بي فرمان) آهن. ۽ نماز قائم رکو ۽ زڪواة ادا ڪريو
وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
رسول جي فرمانبرداري ڪريو هن اميد تي جو توهان تي رحم ٿئي. هرگز گمان نه ڪر ڪافرن کي
مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۭ وَلَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝ يٰٓاَيُّهَا
جو اهي اسان جي قابو کان زمين ۾ ڪٿي نڪري وڃن ۽ انهن جي جاءِ دوزخ آهي ۽ ضرور ڪهڙي نه بري جاءِ آهي موٽڻ جي.
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِيْنَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِيْنَ
اي ايمان وارؤ! جڳائي ته توهان کان اجازت وٺن توهان جي هٿ جي ملڪيت غلام ف١٣٠ ۽ اهي جيڪي
لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ ۭ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ
توهان مان جواني کي اڃا نه پهتا ف١٣١ ٽن وقتن ف١٣٢ صبح جي نماز کان اڳي ف١٣٣
وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ صَلٰوةِ
۽ جڏهن توهان پنهنجا ڪپڙا لاهي رکو ٿا ٽپهرن جو ف١٣٤ ۽ عشاء جي نماز کان پوءِ
الْعِشَاۗءِ ڱ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ ۭ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ
ف١٣٥ اهي ٽيئي وقت توهان جي شرم جا آهن ف١٣٦ انهن ٽن وقتن کان پوءِ ڪو گناهه نه آهي توهان تي ۽ نه انهن تي
بَعْدَهُنَّ ۭ طَوّٰفُوْنَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰي بَعْضٍ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ
ف١٣٧ اچ وڃ رکن ٿا توهان وٽ هڪ ٻئي وٽ ف١٣٨ الله ايئن بيان فرمائي ٿو توهان جي واسطي
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ
آيتون ۽ الله علم ۽ حڪمت وارو آهي. ۽ جڏهن توهان مان ڇوڪرا ف١٣٩ جوانيءَ کي پهچي وڃن
الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوْا كَمَا اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذٰلِكَ
ته پوءِ اهي به اجازت گهرن ف١٤٠ جيئن انهن جي اڳين ف١٤١ اجازت گهري الله ايئن بيان
يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاۗءِ
فرمائي ٿو توهان جي واسطي پنهنجون آيتون ۽ الله علم حڪمت وارو آهي. ۽ پوڙهيون گهر ويهندڙ عورتون ف١٤٢

ف١٢٩ اهڙي طرح اهو وعدو پورو ٿيو ۽ سرزمين عرب تان ڪافر مٽايا ويا. مسلمانن جو تسلط ٿيو اوڀر ۽ اولهه جا ملڪ الله تعالى انهن جي لاءِ فتح فرمايا. ڪسري جا ملڪ ۽ خزانا انهن جي قبضي ۾ آيا ۽ دنيا انهن جو رعب ڇانئجي ويو. فائدو: هن آيت ۾ حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالى عنه ۽ ڪانئس پوءِ ٿيڻ وارن خلفاءِ راشدين جي خلافت جو دليل آهي ڇو ته انهن جي زماني ۾ وڏيون فتحون ٿيون ۽ ڪسري وغيره بادشاهن جا خزانا مسلمانن جي قبضي ۾ آيا ۽ امن ۽ رتبو ۽ دين جو غلبو حاصل ٿيو. ترمذي ۽ ابوداؤد جي حديث ۾ آهي ته محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالى عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته مون کان پوءِ خلافت ٽيهه سال آهي. ان کان پوءِ بادشاهي ٿيندو ۽
ع ٧ ١٣
ان جو تفصيل هي آهي ته حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالى عنه جي خلافت ٻه سال ٽي مهينا، حضرت عمر فاروق رضي الله تعالى عنه جي خلافت ڏهه سال ڇهه مهينا، حضرت عثمان رضي الله تعالى عنه جي خلافت ٻارهن سال ۽ حضرت علي المرتضى رضي الله تعالى عنه جي خلافت چار سال نو مهينا ۽ حضرت امام حسن رضي الله تعالى عنه جي خلافت ڇهه مهينا ٿي. (خازن).

ف١٣٠ ۽ ٻانهيون. شان نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما کان روايت آهي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه واٰله وسلم جن هڪ انصاري غلام مدلج بن عمرو کي ٻيپهري جي وقت حضرت عمر فاروق رضي الله تعالى عنه جي سڏڻ جي لاءِ موڪليو. اهو غلام ايئن ئي حضرت عمر فاروق رضي الله تعالى عنه جي گهر ۾ هليو ويو. جڏهن ته حضرت عمر فاروق رضي الله تعالى عنه بي تڪلف پنهنجي دولت سراءِ ۾ تشريف رکي هئي. غلام جي اوچتي هلي اچڻ سان سندس دل ۾ خيال ٿيو ته جيڪر غلامن کي اجازت وٺي پوءِ گهرن ۾ داخل ٿيڻ جو حڪم هجي ها. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي.

ف١٣١ بلڪ اڃا بالغ ٿيڻ جي ويجهو آهن. بالغ ٿيڻ جي عمر حضرت امام ابوحنيفه رضي الله تعالى عنه وٽ ڇوڪري جي لاءِ ارڙهن سال ۽ ڇوڪريءَ جي لاءِ سترهن سال ۽ عام عالمن وٽ ڇوڪري ۽ ڇوڪريءَ ٻنهي جي لاءِ پندرهن سال آهي (تفسير احمدي).

ف١٣٢ يعني انهن ٽنهي وقتن ۾ اجازت حاصل ڪن، جن جو بيان هن ئي آيت ۾ فرمايو وڃي ٿو.

ف١٣٣ جو اهو وقت آهي بسترن مان اٿڻ ۽ سمهڻ جو لباس لاهي سجاڳي جي ڪپڙن پهرڻ جو.

ف١٣٤ ڪاڏي کائڻ کان پوءِ سمهڻ جي لاءِ گوڏ ٻڌو وٺو ٿا.

ف١٣٥ جو اهو وقت آهي سجاڳي جي لباس لاهڻ ۽ ننڊ جي لباس پهرڻ جو.

ف١٣٦ جو انهن وقتن ۾ خلوت ۽ اڪيلائي ٿئي ٿي، بدن لڪائڻ جو گهڻو بندوبست نه ٿو ٿئي. ممڪن آهي جو بدن جو ڪجهه حصو کُلي وڃي، جنهن جي ظاهر ٿيڻ سان شرم ايندو آهي. انهيءَ ڪري انهن وقتن ۾ غلام ۽ ٻار به اجازت کان سواءِ داخل نه ٿين ۽ انهن کان سواءِ جوان ماڻهو سيني وقتن ۾ اجازت حاصل ڪن. ڪنهن وقت به اجازت کان سواءِ داخل نه ٿين (خازن وغيره). ف١٣٧ مسئلو: يعني انهن ٽنهي وقتن کان سواءِ ٻين وقتن ۾ غلام ۽ ٻار اجازت کان سواءِ داخل ٿي سگهن ٿا ڇو ته اهي. ف١٣٨ ڪم ۽ خدمت جي لاءِ ته پوءِ انهن تي هر وقت اجازت گهرڻ جو لازم هجڻ حرج جو سبب ٿيندو ۽ شريعت ۾ حرج دفع ڪيل آهي (مدارڪ). ف١٣٩ يعني آزاد. ف١٤٠ سيني وقتن ۾. ف١٤١ انهن کان وڏن ماڻهن. ف١٤٢ جن جي عمر وڏيڪ ٿي چڪي ۽ اولاد جي قابل نه رهي ۽ پيرسن جي سبب.

الّٰتِیْ لَا یَرْجُوْنَ نِكَاحًا فَلَیْسَ عَلَیْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ یَّضَعْنَ ثِیَابَهُنَّ

جن کي نڪاح جي خواهش نہ آهي انهن تي ڪو گناهہ نہ آهي جو پنهنجا مٿيان ڪپڙا لاهي رکن جڏهن تہ سينگار کي

غَیْرَ مُتَبَرِّجٰتٍۭ بِزِیْنَةٍؕ وَ اَنْ یَّسْتَعْفِفْنَ خَیْرٌ لَّهُنَّؕ وَ اللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ (٦٠)

نہ چمڪائين وَ١٤٣ ۽ ان کان بہ بچڻ وَ١٤٤ انهن جي واسطي وڌيڪ بهتر آهي ۽ الله ٻڌي ڄاڻي ٿو.

لَیْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّ لَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّ لَا عَلَى الْمَرِیْضِ

انڌي تي حرج نہ آهي وَ١٤٥ ۽ نہ منڊي تي حرج

حَرَجٌ وَّ لَا عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوْا مِنْۢ بُیُوْتِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ اٰبَآىٕكُمْ اَوْ

۽ نہ بيمار تي تنگي ۽ نہ توهان ماڻهن تي جو کائو پنهنجي اولاد جي گهر وَ١٤٦ يا پنهنجي پيءُ

بُیُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ اَخَوٰتِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ

جي گهر يا پنهنجي ماءُ جي گهر يا پنهنجي ڀائرن جي گهر يا پنهنجي ڀينرن جي گهر يا پنهنجي

اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ عَمّٰتِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُیُوْتِ خٰلٰتِكُمْ اَوْ مَا

چاچن جي گهر يا پنهنجي ڦڦين جي گهر يا پنهنجن مامن جي گهر يا پنهنجين ماسين جي گهر يا جنهن

مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗۤ اَوْ صَدِیْقِكُمْؕ لَیْسَ عَلَیْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوْا جَمِیْعًا

جون ڪنجيون توهان جي قبضي ۾ هجن وَ١٤٧ يا پنهنجي دوست وٽ وَ١٤٨ توهان تي ڪو حرج نہ آهي جو گڏجي کائو يا جدا جدا

اَوْ اَشْتَاتًاؕ فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُیُوْتًا فَسَلِّمُوْا عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ تَحِیَّةً مِّنْ عِنْدِ

وَ١٤٩ پوءِ جڏهن ڪنهن گهر ۾ وڃو تہ پنهنجن کي سلام ڪيو وَ١٥٠ ملاقات جي وقت جي چڱي دعا

اللّٰهِ مُبٰرَكَةً طَیِّبَةًؕ كَذٰلِكَ یُبَیِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰیٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ۠ (٦١) ع ٨ ١٤

الله وٽان مبارڪ پاڪيزه الله ايئن بيان فرمائي ٿو توهان جي واسطي آيتون مَن توهان سمجهو.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهٖ وَ اِذَا كَانُوْا مَعَهٗ عَلٰۤى

ايمان وارا تہ اهي آهن جن الله ۽ ان جي رسول تي يقين ڪيو ۽ جڏهن رسول وٽ ڪنهن اهڙي ڪم حاضر ٿيا هجن

اَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ یَذْهَبُوْا حَتّٰى یَسْتَاْذِنُوْهُؕ اِنَّ الَّذِیْنَ یَسْتَاْذِنُوْنَكَ

جنهن جي لاءِ گڏ ڪيا ويا هجن وَ١٥١ تہ نہ وڃن ايستائين جيستائين ان کان اجازت نہ وٺن اهي جيڪي توکان اجازت گهرن ٿا

اُولٰٓىٕكَ الَّذِیْنَ یُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهٖۚ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوْكَ لِبَعْضِ

اهي ئي آهن جيڪي الله ۽ الله جي رسول تي ايمان رکن ٿا وَ١٥٢ پوءِ اهي جڏهن توکان اجازت گهرن پنهنجي ڪنهن ڪم جي واسطي

وَ١٤٣ ۽ وار، سينو ۽ پنيون وغيره نہ کولن.

وَ١٤٤ مٿين ڪپڙن جو اوڍڻ.

وَ١٤٥ شانِ نزول:- سعيد بن مسيب رضي الله تعالىٰ عنه کان روايت آهي تہ صحابہ ڪرام محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سان گڏ جهاد تي ويندا هئا تہ پنهنجن گهرن جون چابيون نابينن، بيمارن ۽ لولن لنگڙن کي ڏيئي ويندا هئا، جيڪي انهن عذرن جي ڪري جهاد ۾ نہ ويندا هئا ۽ انهن کي اجازت ڏيندا هئا تہ انهن جي گهرن مان کائڻ پيئڻ جون شيون کڻي کائن، مگر اهي ان کي پسند نہ ڪندا هئا، هن خيال کان تہ شايد اهو انهن کي دل سان پسند نہ هجي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ انهن کي ان جي اجازت ڏني وئي ۽ هڪ قول هي آهي تہ انڌا، لولا، لنگڙا ۽ بيمار ماڻهو تندرستن سان گڏ کائڻ کان بچندا هئا تہ متان ڪنهن کي نفرت نہ ٿئي. هن آيت ۾ انهن کي اجازت ڏني وئي ۽ هڪ قول هي آهي تہ جڏهن انڌا، نابين، لولا لنگڙا ڪنهن مسلمان وٽ ويندا هئا ۽ ان وٽ انهن جي کاڌي لاءِ ڪجهہ نہ هوندو هو تہ اهو انهن کي ڪنهن رشتيدار وٽ کاڌي لاءِ وٺي ويندو هو. اها ڳالهہ انهن کي ناپسند هوندي هئي. ان تي هي آيت نازل ٿي ۽ انهن کي ٻڌايو ويو تہ ان ۾ ڪو حرج نہ آهي.

وَ١٤٦ ڇو تہ اولاد جو گهر پنهنجو ئي گهر آهي. حديث شريف ۾ آهي تہ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو تون ۽ تنهنجو مال تنهنجي پيءُ جو آهي، اهڙي طرح مڙس جي لاءِ گهرواري جو ۽ زال جي لاءِ مڙس جو گهر پنهنجو ئي گهر آهي.

وَ١٤٧ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو تہ هن مان مُراد ماڻهو جو وڪيل ۽ ان جو مهتمم آهي.

وَ١٤٨ معنىٰ هي آهي تہ انهن سڀني ماڻهن جي گهر ۾ کائڻ جائز آهي تو ڙي اهي موجود هجن يا نہ هجن، جڏهن تہ معلوم هجي تہ اهي ان کان راضي آهن. سلف جو تہ اهو حال هو، جو ماڻهو پنهنجي دوست جي گهر انجي غير حاضري ۾ پهچندو هو تہ ان جي ٻانهي کان ان جو ٿيلهو گهرندو هو ۽ جيڪو گهرندو هو، ان مان کڻندو هو. جڏهن اهو دوست گهر ايندو هو ۽ ٻانهي ان کي خبر ڪندي هئي تہ ان خوشي ۾ اهو ٻانهيءَ کي آزاد ڪري ڇڏيندو هو. مگر هن زماني ۾ اهڙي سخاوت ڪٿي؟ سو تنهن ڪري اجازت کان سواءِ کائڻ نہ گهرجي (مدارڪ ۽ جلالين).

وَ١٤٩ شانِ نزول:- بني ليث بن عمرو قبيلي جا ماڻهو مهمان کان سواءِ اڪيلو ڪاڌو نہ کائيندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن مهمان نہ ملندو هو تہ صبح کان شام تائين کاڌي لاءِ ويهي رهندا هئا. انهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي.

وَ١٥٠ مسئلو:- جڏهن ماڻهو پنهنجي گهر ۾ داخل ٿئي تہ پنهنجي اهل کي سلام ڪري ۽ انهن ماڻهن کي، جيڪي گهر ۾ هجن، بشرطيڪ انهن جي دين ۾ خلل نہ هجي (خازن). مسئلو:- جيڪڏهن خالي گهر ۾ داخل ٿئي، جتي ڪو بہ نہ آهي تہ چوي اَلسَّلَامُ عَلَى النَّبِیِّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَبَرَكَاتُهٗ اَلسَّلَامُ عَلَیْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِیْنَ، اَلسَّلَامُ عَلٰۤى اَهْلِ الْبَیْتِ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَبَرَكَاتُهٗ. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو تہ مڪان مان هتي مسجدون مراد آهن. نخعي چيو تہ جڏهن مسجد ۾ ڪو بہ نہ هجي تہ چئي اَلسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ (شفا شريف) ملا علي قاري رحمة الله تعالىٰ عليه، شرح شفا ۾ لکيو آهي تہ خالي مڪان ۾ محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي سلام عرض ڪرڻ جو سبب هي آهي تہ اهلِ اسلام جي گهرن ۾ روح اقدس جلوه افروز هوندو آهي. وَ١٥١ جيئن تہ جهاد، جنگ جي تدبير، جمعہ، عيدين ۽ مشورو ۽ هر اجتماع، جيڪو الله تعالىٰ جي لاءِ هجي. وَ١٥٢ انهن جي اجازت گهرڻ فرمانبرداري جو نشان ۽ ايمان جي صحت جو دليل آهي.

شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِّمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ
پوءِ انهن مان جنهن کي تون گهرين اجازت ڏيئي ڇڏ ۽ انهن جي واسطي الله کان معافي گهر ف١٥٣ بيشڪ الله
رَّحِيْمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوْا دُعَاۗءَ الرَّسُوْلِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاۗءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۭ قَدْ
بخشڻهار مهربان آهي. رسول جي سڏڻ کي پاڻ ۾ ايئن نه بنايو جيئن توهان ما هڪ ٻئي کي سڏيو ٿا ف١٥٤ بيشڪ الله
يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ
ڄاڻي ٿو جيڪي توهان مان ڪسڪي نڪري وڃن ٿا ڪنهن شيءِ جي آڙ وٺي ف١٥٥ پوءِ ڊڄڻ گهرجي انهن کي
عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا
جيڪي رسول جي حڪم جي ابتڙ ڪن ٿا متان انهن کي ڪا آزمائش پهچي ف١٥٦ يا انهن کي دردناڪ عذاب پهچي ف١٥٧ ٻڌو بيشڪ الله جو ئي
فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ ۭ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ
آهي جو ڪجهه آسمانن ۽ زمين ۾ آهي بيشڪ اهو ڄاڻي ٿو جنهن حال تي توهان آهيو ف١٥٨ ۽ ان ڏينهن کي جنهن ۾ ان جي طرف موٽايا
ع ٩ ٣ ١٥
اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٦٤﴾
ويندا ف١٥٩ پوءِ اهو انهن کي ٻڌائيندو جو ڪجهه انهن ڪيو ۽ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو. ف١٦٠

سُوْرَةُ الْفُرْقَانِ ٢٥ مَكِّيَّةٌ ٤٢ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ٧٧ رُكُوْعَاتُهَا ٦

سورة الفرقان مڪي آهي هن ۾ الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١ ستهتر آيتون ۽ ڇهه رڪوع آهن
تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰي عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرَا ۙ﴿١﴾
وڏي برڪت وارو آهي اهو جنهن نازل ڪيو قرآن پنهنجي ٻانهي تي ف٢ جيئن سموري جهان کي ڊيڄارڻ وارو هجي ف٣
الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ
اهو جنهن جي واسطي آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي آهي ۽ ان اختيار نه فرمايو اولاد کي ف٤ ۽ سندس بادشاهي ۾
شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهٗ تَقْدِيْرًا ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوْا
ڪو به شريڪ نه آهي ف٥ ان هر شيءِ پيدا ڪري نيڪ اندازي تي رکي
مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً لَّا يَخْلُقُوْنَ شَيْئًا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ وَلَا يَمْلِكُوْنَ
۽ ماڻهن ان کان سواءِ ٻيا خدا ٺاهي ورتا ف٦ جو اهي ڪا به شيءِ پيدا نه ٿا ڪن ۽ پاڻ پيدا ڪيا ويا آهن
لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا وَّلَا يَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَيٰوةً
۽ پاڻ پنهنجي ذات جي نفعي نقصان جا مالڪ نه آهن ۽ نه مرڻ جو اختيار رکن ٿا ۽ نه جيئڻ جو ۽ نه ئي

ف١٥٣ هن مان معلوم ٿيو ته افضل هي آهي ته حاضر رهن ۽ اجازت نه گهرن.
مسئلو:- امامن ۽ ديني اڳواڻن جي مجلس مان به اجازت کان سواءِ نه وڃڻ گهرجي.
(مدارڪ)

ف١٥٤ ڇو ته جنهن کي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن سڏين، تنهن تي قبول ڪرڻ ۽ تعميل ڪرڻ واجب ٿي وڃي ٿو. ۽ ادب جي ڪري حاضر ٿيڻ لازم ٿئي ٿو ۽ ويجهي حاضر ٿيڻ لاءِ اجازت گهري ۽ اجازت سان ئي واپس ٿئي ۽ مفسرن هڪ معنىٰ هي بيان فرمائي آهي ته محبوب رسول عربي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن کي ندا ڪري ته ادب ونڪريم ۽ توقير وتعظيم سان، سندن معظم لقبن سان، نرم آواز سان نوڙت ۽ انڪساري جي لهجي ۾ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ يَا حَبِيْبَ اللّٰهِ چئي ڪري.

ف١٥٥ شان نزول:- منافقن تي جمعي جي ڏينهن مسجد ۾ ويهي ڪري محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي خطبي جو ٻڌڻ ڏاڍو لڳندو هو، سو ڇا ڪندا هئا جو ڇپندي ڇپندي، آهستي آهستي صحابه ڪرام جي آڙ وٺي سُرڪندي سرڪندي مسجد مان نڪري ويندا هئا. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي.

ف١٥٦ دنيا ۾ تڪليف يا قتل يا زلزلا يا ٻيا خطرناڪ حادثا يا ظالم بادشاهه جو مسلط ٿيڻ يا دل جو سخت ٿي ڪري معرفت الاهي کان محروم رهڻ.

ف١٥٧ آخرت ۾.

ف١٥٨ ايمان تي يا نفاق تي.

ف١٥٩ جزا جي لاءِ ۽ اهو ڏينهن قيامت جو ڏينهن آهي.

ف١٦٠ ان کان ڪجهه به لڪل نه آهي.

ف١ سُوْرَةُ فُرْقَانَ مڪي آهي، هن ۾ ڇهه رڪوع، ستهتر آيتون، اٺ سؤ ٻيانوي ڪلما ۽ ٽي هزار ست سؤ ٽي حرف آهن.

ف٢ يعني محبوب سيد الانبياء محمد مصطفىٰ صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن تي.

ف٣ هن ۾ حضور پرنور محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي عام رسالت جو بيان آهي ته پاڻ سڄوئي ساري خلق جي طرف رسول بڻائي موڪليا ويا آهن. جن هجن يا بشر يا ملائڪ يا ٻي ڪا مخلوق. سڀ سندن امتي آهن، ڇو ته عالم ماسوى الله تعالى کي چون ٿا. ان ۾ هي سڀ داخل آهن. ملائڪن کي ان مان خارج ڪرڻ، جيئن ته جلالين ۾ شيخ محلي کان ۽ ڪبير ۾ امام رازي کان ۽ شعب الايمان ۾ بيهقي کان صادر ٿيو، ٻي دليل آهي ۽ غير ثابت اجماع جي دعوىٰ جهڙي طرح امام سبڪي، بارزي، ابن حزم ۽ سيوطي ان جو پيڇو ڪيو ۽ خود رازي کي تسليم آهي ته عالم ماسوى الله تعالى کي چون ٿا، پوءِ اهو سموري خلق کي شامل آهي. ملائڪن کي ان مان خارج ڪرڻ تي ڪو دليل نه آهي. هن کان سواءِ مسلم شريف جي حديث ۾ آهي اُرْسِلْتُ اِلَى الْخَلْقِ كَآفَّةً يعني مان سموري خلق جي طرف رسول ڪري موڪليو ويس. علامه علي قاري مرقات ۾ ان جي شرح ۾ فرمايو يعني سموري موجودات جي طرف جن هجن يا انسان يا ملائڪ يا حيوان يا جمادات. هن مسئلي جي پوري صفائي ۽ تحقيق، شرح ۽ تفصيل سان ڳالهه امام قسطلاني جي ڪتاب مواهب لدنيه ۾ آهي. ف٤ هن ۾ يهودين ۽ نصارن جو رد آهي، جيڪي حضرت عزير ۽ عيسىٰ عليه السلام کي خدا جا پٽ چون ٿا. معاذ الله. ف٥ هن ۾ بت پرستن جو رد آهي، جيڪي بتن کي خدا جو شريڪ سمجهن ٿا. ف٦ يعني بت پرست بتن کي خدا ٺاهين جيڪي اهڙا عاجز ۽ بي قدرت آهن.

وَّلَا نُشُوْرًا ۝٣ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكُ ۨافْتَرٰىهُ
اٿڻ جو ۽ ڪافرن چيو ته هي ته نه آهي مگر بهتان جيڪو ان گهڙيو آهي وِ ۽ ان تي
وَاَعَانَهٗ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۛ فَقَدْ جَآءُوْ ظُلْمًا وَّ زُوْرًا ۝٤ وَ
ٻين ماڻهن و٩ ان جي مدد ڪئي آهي بيشڪ اهي ظلم ۽ ڪوڙ تي آيا ۽ چيائون
قَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَّ
و١١ هي اڳين جون ڪهاڻيون آهن جيڪي ان و١٢ لکي ورتيون آهن. پوءِ اهي ان تي صبح ۽ شام
اَصِيْلًا ۝٥ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِيْ يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
پڙهيون وڃن ٿيون. تون فرماءِ ان کي انهيءَ نازل ڪيو آهي جيڪو آسمان ۽ زمين جي هر ڳالهه ڄاڻي ٿو و١٣
اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝٦ وَقَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ يَاْكُلُ
بيشڪ اهو بخشيندڙ مهربان آهي. و١٤ ۽ چيائون و١٥ ان رسول کي ڇا ٿيو آهي، ماني کائي ٿو
الطَّعَامَ وَ يَمْشِيْ فِي الْاَسْوَاقِ ؕ لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُوْنَ
۽ بازارن ۾ گهمي ڦري ٿو و١٦ ڇو نه لاٿو ويو ان سان گڏ ڪو ملائڪ جيڪو ان سان گڏ
مَعَهٗ نَذِيْرًا ۝٧ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا ؕ وَ
ڊيڄاريندڙ هجي ها. و١٧ يا غيب کان ان کي ڪو خزانو ملي وڃي ها يا ان جو ڪو باغ هجي ها جنهن مان کائي ها و١٨
قَالَ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ۝٨ اُنْظُرْ كَيْفَ
۽ ظالمن چيو و١٩ توهان ته پيروي نه ٿا ڪريو مگر هڪ اهڙي ماڻهوءَ جي جنهن تي جادو ڪيل هجي و٢٠ اي محبوب ڏس
ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا ۝٩ تَبٰرَكَ الَّذِيْٓ
تنهنجي واسطي ڪهڙا مثال ٺاهن پوءِ گمراهه ٿيا جيڪي هاڻي ڪا به راهه نه ٿا لهن. وڏي برڪت وارو آهي اهو
اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
جو جيڪڏهن گهري ته توهان جي واسطي گهڻو بهتر ڪري ڇڏي و٢١ باغ جن جي هيٺان نهرون وهن ۽
الْاَنْهٰرُ ۙ وَيَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ۝١٠ بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ ۟ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ
ڪندو توهان جي واسطي بلند ماڙيون. بلڪ هي ته قيامت کي ڪوڙو چوندا آهن ۽ جيڪو قيامت کي ڪوڙو سمجهي ان جي واسطي
كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيْرًا ۝١١ اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ سَمِعُوْا لَهَا
تيار ڪري رکي آهي ٻڏندڙ باهه. جڏهن اها انهن کي پري کان ڏسندي و٢٢ ته ٻڌندا ان جو جوش

معانقة ١

ع ١ ٩ ١٦

و٧ يعني نضر بن حارث ۽ سندس ساٿين قرآن ڪريم جي متعلق ته.

و٨ يعني محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن.

و٩ ٻين ماڻهن مان نضر بن حارث جي مُراد يهودي هُئا ۽ عداس ۽ يسار وغيره ڪتابي.

و١٠ نضر بن حارث وغيره مُشرڪ، جيڪي اها بيهوده ڳالهه چوڻ وارا هُئا.

و١١ انهن ئي مُشرڪن قرآن ڪريم جي متعلق ته هي رستم ۽ اسفنديار وغيره جي قصن وانگر.

و١٢ يعني محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن.

و١٣ يعني قرآن ڪريم غيبي علمن تي مشتمل آهي. هي پڪو دليل آهي ان جو ته اهو حضرت علام الغيوب جي طرف کان آهي.

و١٤ انهيءَ ڪري ڪافرن کي مهلت ڏني ٿو ۽ عذاب ۾ جلدي نه فرمائي.

و١٥ قريش ڪافرن.

و١٦ هن مان انهن جي مُراد هيءَ هئي ته پاڻ سڳورا نبي هجن ها ته نه کائن ها نه بازارن ۾ گهمن ها ۽ هي به نه هجي ها.

و١٧ ۽ سندن تصديق ڪري ها ۽ سندن نبوت جي شاهدي ڏئي ها.

و١٨ مالدارن وانگر.

و١٩ مسلمانن کي.

و٢٠ ۽ معاذ الله، ان جو عقل جاءِ تي نه رهيو. اهڙيون قسم قسم جون بيهوده ڳالهيون انهن بڪيون.

و٢١ يعني جلدي توهان کي ان خزاني ۽ باغ کان بهتر عطا فرمائي، جيڪو اهي ڪافر چون ٿا.

و٢٢ هڪ سال جي مفاصلي کان پئي ته ورم آهن ۽ باهه جو ڏسڻ ڪجهه پري نه آهي، الله تعالیٰ گهري ته ان کي زندگي، عقل ۽ ديدار عطا فرمائي ۽ ڪن مفسرن فرمايو ته مُراد جهنم جي ملائڪن جو ڏسڻ آهي.

تَغَيُّظًا وَّزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَآ أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ
۽ گجگوڙ. ۽ جڏهن ان جي ڪنهن سوڙهي جاءِ ۾ سٽيا ويندا و٢٣ زنجيرن ۾ جڪڙيل و٢٤ تڏهن اتي موت گهرندا.
ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَّاحِدًا وَّادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ
و٢٥ فرمايو ويندو اڄ هڪڙو موت نه گهرو ۽ گهڻيئي موت گهرو. و٢٦ تون فرماءِ و٢٧ ڇا اهو ڀلو آهي
أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۚ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً
يا هميشه وارو باغ جنهن جو واعدو پرهيزگارن سان ڪيو ويو آهي سو انهن جو انعام ۽ انجام آهي.
وَّمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَالِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا
انهن جي واسطي اتي دل گهريون مرادون آهن جن ۾ سدائين رهندا، تنهان جي رب جي ذمي واعدو آهي گهريل و٢٨
مَّسْئُولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ
۽ جنهن ڏينهن گڏ ڪندو انهن کي و٢٩ ۽ جن کي الله کان سواءِ پوڄيندا آهن و٣٠ پوءِ انهن معبودن کي فرمائيندو
ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَٰٓؤُلَآءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ
ڇا توهان گمراهه ڪيو هو منهنجي ٻانهن کي يا هي پاڻ رستو ڀُليا و٣١ عرض ڪندا پاڪائي آهي
مَا كَانَ يَنۢبَغِي لَنَآ أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ
تنهنجي و٣٢ اسان کي لائق نه هو جو توکان سواءِ ڪنهن ٻئي کي مولا بڻايون و٣٣ پر تون انهن کي ۽ انهن جي ابن ڏاڏن
وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُم بِمَا
کي نفعو ڏنو و٣٤ ايتري تائين جو هي تنهنجي ياد وساري ويٺا ۽ اهي ماڻهو هئا ئي هلاڪ ٿيڻ وارا و٣٥ پوءِ هاڻي توهان
تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا ۚ وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ
جي ڳالهين کي توهان جي معبودن ڪوڙو ٺاهيو پوءِ نه توهان عذاب ڦيرائي سگهندؤ ۽ نه پنهنجي مدد ڪري سگهندؤ
نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّآ
۽ توهان مان جيڪو ظالم آهي اسان ان کي وڏو عذاب چکائينداسين. ۽ اسان توکان اڳ ۾ جيترا به
إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا
رسول موڪليا سمورا اهڙائي هئا ماني کائيندا هئا ۽ بازارن ۾ هلندا هئا و٣٦ ۽ اسان توهان مان هڪڙن
بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾
کي ٻين جي واسطي آزمائش بڻايو آهي و٣٧ ۽ اي انسانو ڇا توهان صبر ڪندؤ و٣٨ ۽ اي محبوب! تنهنجو رب ڏسي ٿو. و٣٩

و٢٣ جيڪا نهايت مصيبت ۽ بي چيني پيدا ڪرڻ واري هجي.

و٢٤ هن طرح ته انهن جا هٿ ڪنڌن سان ملائي ٻڌا ويا هجن يا هن طرح ته هر هڪ ڪافر پنهنجي پنهنجي شيطان سان گڏ زنجيرن ۾ جڪڙيل هجي.

و٢٥ ۽ وا ثبوراه وا ثبوراه جو شور مچائيندا هن معنىٰ سان ته اي افسوس اي موت اچ. حديث شريف ۾ آهي ته پهرين جنهن شخص کي باهه جو لباس پهرايو ويندو سو ابليس آهي ۽ ان جي اولاد ان جي پويان هوندي ۽ اهي سڀ موت موت پڪاريندا هوندا، انهن کي.

و٢٦ ڇو ته توهان نمونيءَ جي عذابن ۾ گرفتار ڪيا ويندؤ.

و٢٧ عذاب ۽ جهنم جا خوف، جن جو ذڪر ڪيو ويو.

و٢٨ يعني گهرڻ جي لائق يا اهو جيڪو مؤمن دنيا ۾ هي عرض ڪري گهريو رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً يا هي عرض ڪري رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ.

و٢٩ يعني مُشرڪن کي.

و٣٠ يعني انهن جي باطل معبودن کي، تو ڙي عقل وارا هجن يا غير عقل وارا. ڪلبيءَ چيو ته انهن معبودن مان بُت مُراد آهن، انهن کي الله تعالىٰ ڳالهائڻ جي طاقت ڏيندو.

و٣١ الله تعالىٰ حال جي حقيقت جو ڄاڻڻ وارو آهي، ان کان ڪجهه به لڪل نه آهي. هي سوال مُشرڪن کي ذليل ڪرڻ جي لاءِ آهي ته سندن معبود کين ڪوڙو ڪن ته سندن حسرت ۽ ذلت اڃا وڌيڪ ٿئي.

و٣٢ هن کان، جو ڪو تنهنجو شريڪ ٿئي.

و٣٣ ته پوءِ ڇا اسان ٻين کي تنهنجي غير جي معبود بڻائڻ جو حڪم ڏيئي سگهندا هئاسين، اسان تنهنجا ٻانها آهيون.

و٣٤ ۽ انهن کي مال، اولاد ۽ وڏيون عمريون، صحت ۽ سلامتي عطا ڪيئي.

و٣٥ بد بخت هن کان پوءِ ڪافرن کي فرمايو ويندو.

و٣٦ هي ڪافرن جي ان طعني جو جواب آهي، جيڪو انهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي ڪيو هو ته اهي بازارن ۾ گهمن ٿا، کاڌو کائن ٿا، هي ٻُڌايو ويو ته اهي امور نبوت جا منافي نه آهن، بلڪ اها سمورن نبين سڳورن جي دائمي عادت هئي. انهيءَ ڪري اهو طعنو محض جهالت ۽ دُشمني آهي.

ع ٢ / ١١ / ١٧

و٣٧ شان نزول:- شريف جڏهن اسلام آڻڻ جو ارادو ڪندا هئا، تڏهن غريبن کي ڏسي هي خيال ڪندا هئا ته هي اسان کان اڳ اسلام آڻي چُڪا، انهن کي اسان تي هڪ فضيلت رهندي. انهيءَ خيال کان اهي اسلام کان پري رهندا هئا ۽ شريفن جي لاءِ غريب آزمائش بڻجي ويندا هئا ۽ هڪ قول هي آهي ته هيءَ آيت ابوجهل، وليد بن عقبه، عاص بن وائل سهمي ۽ نضر بن حارث جي حق ۾ نازل ٿي. انهن حضرت ابوذر، ابن مسعود، عمار بن ياسر، بلال، صهيب ۽ عامر بن فهيره کي ڏٺو ته اڳي ئي اسلام آڻي چُڪا آهن تڏهن غرور سان چيائون ته اسان به ايمان آڻينداسون ته انهن جهڙا ٿي وينداسون پوءِ اسان ۾ ۽ انهن ۾ ڇا فرق رهندو؟ ۽ هڪ قول هي به آهي ته هيءَ آيت فقير مسلمانن جي آزمائش ۾ نازل ٿي، جن تي قريش ڪافر ٺٺوليون ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جو اتباع ڪرڻ وارا هي ماڻهو آهن، جيڪي اسان جا غلام ۽ ڪمينا آهن. الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل ڪري انهن مؤمنن کي فرمايو (خازن). و٣٨ ان فقيري ۽ سختي تي ڪافرن جي ان بدگوئي تي. و٣٩ ان کي، جيڪو صبر ڪري ۽ ان کي، جيڪو بي صبري ڪري.